

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR TÜRK HİKÂYESİNDE ÇOK EŞLİLİK *Poligamy In Turkish Story From Tanzimat To Republic*

Çetin ARSLAN¹

¹ Dr., Öğretmen, Giresun Anadolu Kız İmam Hatip Lisesi, cetinars28@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7988-7692

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

03.02.2021

Kabul/Accepted:

11.04.2021

DOI:

10.51592/kulliyat.874190

Anahtar Kelimeler

Çok Eşlilik, Odalık, Hikâye, Batılılaşma, Rekabet.

ÖZ

Osmanlı toplumu Doğu geleneğinin egemen olduğu bir yapıya sahiptir. Bu geleneğin en yoğun yaşandığı kurum şüphesiz ki evlilik müessesesidir. Evlilik kurumu genel itibarıyla görücü usulü şeklinde tesis edilirdi. Bunda kaçgöçün egemen olması, Doğu kültürünün dinselleşmesi etkindir. Zengin ailelerden fakir ailelere kadar her kesimde bu usul egemendir. Toplumda genellikle tek eşli evlilikler olmasına rağmen çok kadınla evlilik ve odalık uygulaması da yasaldir. Böyle bir durumun edebî eserlerin (roman, hikâye, tiyatro) aradığı gerilimli ve çatışmalı malzemeyi içerdiği yadsınamaz. Dış dünyaya kapalı bir yapıya sahip olan aile içinde kadınlar arasındaki rekabetin en iyi görülebileceği konulardan birisi kuşkusuz ki çok eşli evliliğdir. Özellikle kadınlar arasındaki rekabet, kıskançlık, çekememezlik gibi duygular edebî eserler için vazgeçilmez malzemelerdendir. Ancak yazarlarımız konuya çok ilgi göstermemiştir. Okuduğumuz hikâyeler içinde sadece on sekiz hikâyede çok eşlilik konusuna rastladık. Yüzlerce hikâyenin yazıldığı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki dönemde konu daha farklı boyutlarıyla derinleştirilebilseydi hem tarih açısından hem de yanlış uygulamaların düzeltilmesi açısından daha faydalı olacaktı. Çok eşlilik ve odalık konusuna karşılık Osmanlı toplumunda sınırlı sayıda olan aldatma olaylarının hemen hemen her hikâyecide görülmesi yazarların Batı'yı teknik olarak değil, içerik olarak da taklit ettiğinin göstergesidir. Bu yazıda Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar kaleme alınan, kitap hâlinde basılan hikâyelerde odalık ve çok eşlilik meselesi ve bu meselenin bireyler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Böylece yerli hayatın Tanzimat'tan sonra yaşadığı dönüşüm ve yazarların gelenekseli işlerken takındığı tavrı ortaya konmuştur.

ABSTRACT

The Ottoman State has a structure dominated by the eastern tradition. Without any doubt, it is the marriage institution that this is lived mostly. The institution of marriage was generally established in the form of an prearranged marriage. This method was prevalent in all segments, from riches to poors. Although they were generally monogamous marriages, polygamy was also legal. Polygamy also includes odalisque. It cannot be denied that such a situation involves the tense and conflicting material that literary work (novel, story, theatre) look for. In the family, which is closed to the outside world, one of the issues where the competition between women can be best seen is undoubtedly polygamy. Feelings, especially among the women, like rivalry, jealousy, envy, are the indispensable materials for literary works. Of the stories we read, we identified the issue of polygamy in only eighteen stories. If the subject could be examined deeply with more different dimensions in the period from Tanzimat to the Republic that hundreds of stories were written it would be more useful both in terms of history and correcting wrong practus. Despite the polygamy and odalisque subject, the limited number of deception incidents in Ottoman society seen in almost every story teller is an indication that the west not only technically but also in content. In this article, this issue of odalisque and polygamy and its effects an persons will be examined in the stories that written in books from the Tanzimat to the Republic. Thus, the transformation of local life after the Tanzimat and the attitude of the writers while processing the traditional will be revealed.

Keywords

Polygamy, Odalisque, Story, Westernization, Competition.

Atıf/Citation: Arslan, Ç. (2021), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Türk Hikâyesinde Çok Eşlilik", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 13(Nisan), 31-53.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Çetin ARSLAN, cetinars28@gmail.com

GİRİŞ

Çok eşlilik, kadın veya erkeğin birden fazla eşe sahip olması demektir. Mefhum çoğunlukla erkeğin birden fazla kadınla evliliği anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım doğru değildir. Poligami kavramı hem kadın hem erkek için birden fazla evliliği anlatmaktadır. Çok eşli evlilikte, hususi bir nitelendirme olarak erkeğin çok eşliliğine polijini (çok karıllık), kadınıninkine ise poliandri (çok kocalılık) denilmektedir (Kaya 2008: 25). Bu makalede polijini mukabili olarak çok eşlilik veya çok evlilik kavramı kullanılmıştır. Osmanlı-Türk toplumunda çok eşlilik denince genel olarak çok karıllık akla gelmektedir. İncelenen eserlerde de konu bu yönüyle işlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde taaddüd-i zevcât olarak nitelenen çok eşliliğin yasal/şer'i yönü mevcuttur ve Osmanlı sultanlarının birçoğu çok eşlidir. Halk arasında da çok eşli evlilik yapan kişilerin varlığı inkâr edilemez. Ancak evliliklerin tümünün özellikle Anadolu'da kayıt altına alınmaması nedeniyle tam oran bilinmemekle birlikte Osmanlı toplumunda yasal kayıtlara göre çok eşlilik Batılıların sandığının aksine çok yaygın değildir (Ortaylı 2009: 75). Çok eşliliğin özellikle ekonomik külfeti büyük şehirlerde bireyleri zorladığı için bu işe niyeti olanlar odalıklarla yetinirlerdi. Öbür taraftan İslam'da çok evliliği zorlaştıran sert şartlar vardır. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda tüm Doğu toplumları gibi çok eşlilik cari bir uygulamadır. Değişik sebeplerle erkekler birden çok kadınla evlenirdi. Bu sebepler arasında cinsellik değil, nesebin devamı istemiyle çocuk sahibi olma arzusu ilk sırada gelmektedir. İkinci olarak da tıbbın gelişmemiş olması vardır. Çağımızda çocuk sahibi olamayanlar tedavi olarak bu emellerine ulaşabilirler. Ancak Osmanlı'nın hüküm sürdüğü dönemde tıp, bugünkü kadar gelişmediği için çocuk sahibi olamayan ailelerde, erkekte bir problemin olmaması durumunda çocuk sahibi olmak için çözüm yolu erkeğin ikinci bir kadınla evlilik yapmasıdır. Üçüncü neden, insan gücüne dayalı işleyen tarım sisteminde iş gücünü tedarik etme amacıdır. Dördüncü, erkek çocuk sahibi olma isteğidir. Beşinci, kazanılan muharebelerde elde edilen yerlerdeki kocasını kaybeden kadınlarla evlenilmesidir. Altıncı, evlilik yaşındaki kadın nüfusun çokluğudur. Yedinci, çocuk doğuran kadınların doğum anında ve doğumdan sonrasındaki hususi hâlleridir. Son olarak da kadınların yaşam şartlarından dolayı erken yaşlarda zevcelik vazifesini yerine getirememeleri gelir (Öztürk 2002: 688-689).

Çok eşlilik, özellikle kadınlar arasındaki rekabet, kıskançlık, kin gibi kötü duyguları kamçılar. Erkek açısından ise hem adalet bakımından hem de ekonomik bakımdan mühimdir. Bu sebeple çok evlilik edebî eserler için bulunmaz bir fırsattır. Yenileşme dönemi edebiyatçılarının bu imkânı iyi bir şekilde değerlendirdiğini söylemek zordur. Buna rağmen roman, tiyatro ve hikâyede çok eşlilik konusunun geçtiği görülmektedir. Çok eşlilik sadece yasal birliktelikler için kullanılmaz. Aynı zamanda gayrimeşru birliktelikler için de kullanılır. Fakat bu makalede kelimenin yasal karşılığı olan çok evlilik anlamı kullanılacaktır.

Günümüzde çok eşliliğin resmen azaldığı, ancak şekil değiştirdiği ve yasal olmayan bir hâle dönüştüğü görülmektedir. Konuyu ayrıntılı bir şekilde inceleyen Esther Vilar, modern dünyada çok eşliliği dört gruba ayırmaktadır: *Eş zamanlı çok eşlilik*; erkeğin birçok kadına aynı anda sahip olması ve hepsini yalnızca kendine saklamak istemesidir. *Art arda çok eşlilik*; iki eşi olan erkeğin eski eşinden fırsatını bulduğu zaman kurtulması olarak adlandırılan çok eşlilik türüdür. *Ara ara çok eşlilik*; fakir insanların imkân bulduklarında başvurdukları bir eşlilik çeşididir. Genellikle bir fahişe veya dost edinme şeklinde olmaktadır. *Sembolik çok eşlilik*; içe dönük

erkeklerin yaşadığı psikolojik bir durumdur. Genellikle sembolik özellik göstermektedir. Gerçek kadın olmayan cinsel objelerin erkeği uyarması sonucu hayalen gerçekleşen çok eşliliklerdir. İçe dönük bu bireyler biraz düş gücü ile kollarındaki eşlerini “playboy” kızı olarak düşleyebilmektedirler (Vilar 1999: 48-62).

Diğer yandan Osmanlı’da meşru olan odalık meselesi de yazının sınırlarına alınmıştır. İstifraş kelimesi yatağına almak manasına gelen “fıraşa almak” demek olup bu münasebetle “odalık cariye almak” anlamında kullanılan bir tabirdir. Şer’i hükümlere göre bir erkeğin bir kadınla evlilik işleminin helal olması yalnız nikâh ile olmaz, istifraş ile de olur. Bir cariye için para ile satın almakta verilen para, cariye için alanın malı yapmış ve bu uygulama istifraş helal kılmış olur. Odalık cariye tutmak yerine istifraş etmek tabiri kullanılmıştır. Para ile alınan cariye “müstefreşe” (Pakalın 1993: 97) denilir. Türkçe sözlükte odalık, “Bir erkeğin nikâhsız olarak aldığı kadın” (TDK Sözlük, 2011: 1788) olarak tarif edilmiştir. Odalık, evin erkeğine ait hususi hizmetler gördürülmek için alınan kadınlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Efendilerinin “fıraşına dâhil olan” (yatağına giren) odalıklar “cariye” umumi adını da taşırlardı. Osmanlı’da bütün cariyeler gibi odalıklar da genellikle Kafkas taraflarındandı. Bazı odalıklar efendilerinin meşru eşliğine kadar yükselirken bazıları da satılarak başka bir kimseye intikal ettirilirdi. Odalık istihdamı Osmanlı’nın son dönemine kadar devam etmiştir. 1908 Temmuz inkılabından sonra odalık istihdamı tamamen ortadan kalkmıştır.

Osmanlı ailesinde evler haremlik ve selamlık olmak üzere ikiye ayrılırdı. Kadınların olduğu bölüme harem adı verilirdi. Haremlerde hizmetçi statüsünde çalışan cariyeler dört kısma ayrılırdı. Bunlar, acemiler, cariyeler, kalfalar (şakirtler) ve ustalar (gedikli cariyeler) olarak adlandırılmaktaydı (Akgündüz 1995: 275-292). Osmanlı sarayındaki Hasekiler odalıktırlar (Pakalın 1993: 716-717). Evlenmek isteyen cariyeler çırağ edilerek azat edilir ve haremden çıkarılırdı. Osmanlı aile sisteminde siyahiler dışındaki cariyeler odalık hizmeti de görmekteydiler. Odalık kurumu İslam’dan önce de vardır. İran, Roma ve Yunan saraylarında yüzlerce odalık cariye mevcuttur (Cebeci 2009: 150-160).

Osmanlı’da kölelerin kadın erkek dağılımına göre 17. yüzyıla ait İstanbul mahkeme kayıtlarında bulunan bin tereke defteri incelendiğinde, genellikle kadın kölenin talep gördüğü sonucuna varılmıştır. Buna neden olarak cariyelerin hem hizmetçi statüsünde kullanılması hem de odalık hakkı bulunan eş statüsünde olması gösterilir (Akgündüz 1995: 275-292). Osmanlı’da köle alım-satımının en önemli amacı odalık temin etme düşüncesi olmuştur (Parlatır 1992: 52). Odalık statüsü genç kızın genel bir hizmetkâr durumunda olduğunun göstergesiydi. Odalıklar; karakterlerine, yeteneklerine, çekiciliklerine ve güzelliklerine göre değerlendirilir ve cariye olmak üzere yetiştirilirdi (Tokmakçioğlu 1991: 75).

1. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Hikâyesinde Tema Seçimine Dair Bazı Dikkatler

Yenileşme devri Türk edebiyatında çok eşlilik meselesinin önemli sayıda romanda ele alındığı ancak evli bireylerin eşlerini aldatma konusunun çok eşlilikten daha fazla işlendiği görülmektedir (Arslan 2020: 362). Edebî eserlerin büyük bir kısmına yaşanan hayattan ziyade okunan Frenk kitapları yön vermektedir. Bunu eserlerin tema seçiminden hayata bakışlarına kadar görmek mümkündür. Nitekim yenileşme dönemi eserlerinde Batılı roman ve hikâyeleri okuyan ve onlardan etkilenen kahramanlara sıkça yer verilir. Bu yazı hikâyelerle ilgili olduğu için hikâyelerden örnek vermek daha doğrudur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun 1913 yılında *İkdam gazetesinde*

(1894-1928) yayınladığı “O Kadın” hikâyesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Hikâyenin kahramanı aylak bir kişiliğe sahip olan Pertev Necati Bey bir mirasyedir ve küçük aynası vazgeçilmez eşyasıdır. Anlatıcı, onun yaşadığı dönemi “sevda yolunda teverrüm edenlere dair romanlar yazılan” (Karaosmanoğlu 2015: 22) bir dönem olarak niteler. Okuduğu özellikle çeviri roman kahramanlarına özenen Pertev Necati Bey’in en büyük arzusu zengin bir kadınla evlenmektir. Eşi zengin ve alafranga olacaktır. Çünkü Osmanlı hayatından nefret etmektedir. Hayalini kurduğu hiçbir şey gerçekleştiremeyen bu kahraman evlenemez. Pertev Necati Bey’i okuduğu tercüme romanlar o derece etkiler ki kendi kültürüne yabancılaşır. Bu konu hakkında yapılacak detaylı araştırmalar çeviri roman okuyan kahramanların nasıl etkilendiğini daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Bir diğer örnek yine Milli Edebiyat Dönemi hikâyecilerinden Ömer Seyfettin’in “Aşk Dalgası” hikâyesidir. Ömer Seyfettin yozlaşmanın nasıl gerçekleştiğini bu hikâyesinde anlatır. Tıbbiyeli bir genç, vapurda dalgın dalgın etrafı seyrederken uzun süredir görüşmediği bir arkadaşıyla karşılaşır. Dalgınlığın nedeni gencin hâlâ bekâr olmasıdır. Aşk evliliği yapma hayali kuran gencin Osmanlı toplumsal şartlarını anlayamadığını sezen dostu, bu durumu ona izah eder. Hikâyede, Türkiye’de gençlerin birbirini severek evlenmesinin mümkün olmadığı dile getirilirken Osmanlı evlenme geleneği haklı olarak eleştirilir. Eski edebiyatın İran’dan yeni edebiyatın ise Fransa’dan gelen aşk masallarıyla dolu olduğunu belirten kahraman, suni bir edebiyatımız olduğunu ifade eder. Buradaki görüş *Genç Kalemler dergisinde* ortak olarak kaleme alınan “Yeni Lisân” makalesinde de ifade edilmiştir. Edebiyatımızın önce “Şarka Doğru” daha sonra ise “Garba Doğru” bir eğilim içinde olduğunu vurgulandığı makalede yerli ve milli bir edebiyatımızın henüz olmadığı ifade edilir (Genç Kalemler, 1327/1911).

“Aşk Dalgası”nı Türk edebiyatının yenileşme döneminin içinde bulunduğu durumu ele alan bir makale gibi okumak mümkündür. Romanımızın yerli hayatla bağı kalmadığının ifade edildiği hikâyede durum şöyle ifade edilir: “Bu romanlar garp romanlarının gölgelerinden, tekrarlarından, tercümelerinden, taklitlerinden başka bir şey değildir. İstanbul’da kadınları yabancı ve nikâh düşen erkeklere gözüdür bir Türk ailesi bana gösterilsin, beş senelik kazancımı vermeye şimdi hazırım” (Ömer Seyfettin 2017: 267). Buradaki açıklamaları yapan kahraman, bahsi geçen romanların “Türklüğe mugayir” olduğunu da ifade eder. Dikkati çeken asıl nokta, edebî eserlerin içinden çıktığı topluma ne söylemesi gerektiğidir.

Türk edebiyatının tarihsel kökeni bize hikâye türünün çok eski zamanlara dayandığını göstermektedir. Göktürk Kitabeleri’nden Dede Korkut’a oradan halk hikâyeleri ve mesnevilere uzanan tarihi köken, yerliliğin kontrol edilebileceği en güvenilir alan olarak hikâyeyi işaret eder (Hüküm 2019: 25). Edebiyat dil ile inşa edilen bir hayat tasarımı olarak vardır. Bu tasarım doğru hayat anlayışının yerleşmesine hizmet etmelidir. Nitekim hikâye türünün böyle bir yansıtma yönü mevcuttur. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk hikâyesi ideolojik ve yapay yönelimlerle yerli anlayışların çakıştığı bir türdür (Hüküm 2019: 26) ve yerli konular kısıtlı sayıda eserde ele alınmıştır.

Romana nazaran hikâyede çok eşli evlilik ve odalık konusu daha azdır. Bunda hikâyenin yapısal sınırlarının etkisi olduğu kadar yazarların durdukları yerin de etkisi vardır. Okuduğumuz yüzlerce hikâyeden sadece on sekiz eserde çok eşli evlilik tespit edilebilmiştir. Konunun işlendiği hikâyeler az olmakla birlikte yazarların konuya tam olarak ilgisiz kalmadığı, özellikle olayın kadınlar için facia yaratan boyutunu ele aldıkları görülmüştür.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yaklaşık kırk hikâye kitabı okuduk. Bu kitaplarda konumuzla alakalı toplam on altı hikâye ve iki adet de manzum hikâye vardır ve bu hikâyeler şunlardır:

1. Ahmet Mithat Efendi'nin *Letaif-i Rivayat*'ından "Esaret", "Felsefe-i Zenan" ve "Ölüm Allah'ın Emri".
2. Sami Paşazade Sezai'in *Küçük Şeyler*'inden "Düğün".
3. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Solgun Demet*'inden "Mektup Parçası" ile *Bir Şi'r-i Hayal*'den "Meş'um Haber".
4. Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Haristan*'ından "Lâne-i Münkesir".
5. Safveti Ziya'nın "Bir Safha-i Kalp".
5. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kadınlar Vaizi*'nden "Kocası İçin Deli Divane" ve *Hakk'a Sığındık-İşitilmemiş Bir Vaka'yla Birlikte* Yayınlanan "Kocasını Boşayan Hürmüz Hanım".
6. Halide Edip Adıvar'ın *Kubbede Kalan Hoş Sada*'sından "Tılsımlı Kuyu" ve "Gülnuş Sultan".
7. Refik Halit Karay'ın *Memleket Hikâyeleri*'nden "Koca Öküz".
8. Ömer Seyfettin'in *Hikâyeler*'inden "Pamuk İpliği" ve "Balkon", "Fon Sadriştayn'ın Karısı".
9. Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat*'ında "Köse İmam".
10. Mehmet Emin Yurdakul'un *Türk Sazı*'ndaki "Kaynana ile Damat".

2. Tanzimat Dönemi Türk Hikâyesinde Çok Eşlilik

Ahmet Mithat Efendi Batı tarzında anlatmaya bağlı edebî eserlerin Türk edebiyatında ilk temsilcilerindendir. Eserlerinde Batı dünyasının hayat algısını Türk kahramanlar vasıtasıyla anlatmakla birlikte Osmanlı yaşam tarzını da işlemiştir. Yerli hayatın bir unsuru olarak çok eşlilik ve odalık teması onun romanlarında azımsanamayacak sayıdadır (on yedi adet). Ahmet Mithat Efendi, *Yeniçeriler* (1288/1871), *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrâr* (/1291/1874), *Hüseyin Fellah* (/1292/1875), *Karı Koca Masalı* (1292/1875), *Paris'te Bir Türk* (1293/1876), *Çengi* (1294/1877), *Kafkas* (1294/1877), *Karnaval* (1298/1881), *Acâyib-i Âlem* (1299/1882), *Bahtiyarlık* (1302/1885), *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr* (1303/1888), *Para* (1304/1887), *Müşahedat* (1308/1891), *Ahmet Metin ve Şirzad yahut Roman İçinde Roman* (1309/1892), *Gönüllü* (1314/1897), *Mesâil-i Muğlaka* (1316/1898), *Jön Türk* (1326/1910) (Arslan, 2020: 67-83; 130-134) adlı romanlarında konuyu işler. Çok eşlilik konusunun onun romanlarında ele alınmasının bir nedeni yerlilik düşüncesi ise diğer nedeni yaşadığı çok eşlilik tecrübesidir (Okay 2008: 249).

Ahmet Mithat Efendi, romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de konuyu ele alır. Ancak bu hikâyelerle romanları arasında bir fark vardır. Romanlarında çok eşliliğin tıbbi, dini, toplumsal ve tabii faydalarını açıklayan yazar, hikâyelerinde çok eşliliği olumsuzlayan kişiler ve vakalar kurar. Bu durum onun fikir dünyasının gelişim ve değişim seyrini göstermektedir. *Letaif-i Rivayat* serisinin ilk kitabı olan *Esaret*'te (1287/1870) çok eşlilik ve odalık konularından bahseder. Evlilik kurumunun önemine dikkat çekilen ve dönemin geleneksel evlilik anlayışına dair eleştirilerin (Tanpınar 1997: 464) bulunduğu *Esaret*'te, odalık bir eşe sahip olan Zeynel Bey'in eli altında bulunan

diğer cariyesi Fitnat'a tutkuyla bakması, onu eşinin üstüne odalık yapma iştiağı ve buna karşı gösterdiği sabır ele alınıp işlenmiştir.

Hikâyenin kahramanı Zeynel Bey bir odalıkla evlidir. Evli iken küçük yaşta satın aldığı cariyeye Fitnat'ın fiziksel gelişimi dikkat çekici hâle gelir. Bu sebeple Zeynel Bey'in aklından Fitnat'ı odalık yapma fikri geçer. Tereddütlü düşüncelerin ardından Fitnat'ın kendi evladı olmadığını, esir olduğunu düşünerek dine aykırı bir hareket yapmadığı sonucuna varırsa da daha sonra bu fikrinin saçma olduğuna kanaat getirir. Çünkü o, çok eşliliğe karşı olumsuz bir fikre sahiptir. Çok eşlilik hakkında olumsuz fikre sahip olmasına rağmen Fitnat'ın göze ve duygulara hitap eden etkileyciliği karşısında bir süreliğine beklemeğe aldığı Fitnat'ı nikâhlama fikrine ilerleyen zamanlarda tekrar döner. "Meselâ ben Fitnat'ı istifraş edecek olsam mugayir-i şer'-i şerif bir harekette bulunmamış olurum" gibi hayalde dahi bulunur idiysem de taaddüd-i zevcat pek ziyade menfur ve merdudum olduğu cihetiyle derakap tebdil-i fikir ederek nefsimi ta'yip eyler idim." (Ahmet Mithat Efendi 2001: 17)

Zeynel Bey'in Fitnat'la evlenme fikrinin arkasında kızın cismani özellikleri vardır. Ona karşı duyduğu cinsel hislerde nefsinin suçlamaz. Zeynel Bey'e göre, Fitnat'ın insanı cezbeden bir görüntüsü vardır. Dolayısıyla bir erkek olarak böyle güzel bir kıza sahip olma duygusu onun için gayet doğaldır. Ayrıca onu nikâhı altına almanın yasal bir zemini olduğunu, düşündüğü şeyin kanuna aykırı olmadığını hatırlarsa da anlayışlı bir insan olarak evlilik hayallerini gençlerin saadeti için rafa kaldırır. Fitnat'la Fatin'i evlendirir. Ancak evlendikleri gece kardeş olduklarını anlayan köleler birlikte intihar ederler. Böylece bilmeden gerçekleştirilen ensest bir evlilik gündeme gelir. Ayrıca köleliğin feci yönü de eleştirilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, *Felsefe-i Zenan*'da (1287/1870) evlilik düşmanı Fazıla Hanım adlı bir kadından bahseder. Osmanlı'da evlenilecek erkek bulunmadığını düşünen Fazıla Hanım, evlatlıkları Âkile ve Zekiye'yi de aynı şekilde evlilik muhalifi olarak eğitir. Onlara verdiği nasihatlerde şöyle söyler:

"Hiç erkeklere inan olur mu şehvet elinde esir olan bir erkeğin o esaret-i rakibesinden rakibesini kurtarabiliyor da ahlak-ı hamidenin tavsiyesi mucibince hareket edebiliyor mu? Bahusus âdet-i umumiye bir kadını yalnız bir erkeğe tahsis ederek erkeği müteaddit kadınlara tamim edip durur. Ve erkekler dahi bu nimetin kadrini takdirde kusur etmemekte bulunur iken hazır kendilerine arz-ı hâhiş eden bir kıza iffet-füruşluk edebilirler mi?" (Ahmet Mithat Efendi 2001: 85)

Osmanlı'da erkeklerin çok eşlilik haklarına yöneltilen bir tenkidin sezildiği bu satırlarda, kadın psikolojisinin erkekler tarafından hiçe sayılmasının sebebi vurgulanmıştır. Erkeğin evli olsa bile hoşlandığı başka bir kadınla evlenebilme imkânı yani geleneğin erkeği "müteaddit kadınlara tamim" etmesi, erkekleri "iffet-füruşluktan" men eden en önemli sebep olarak düşünülmektedir. Böyle bir imkâna sahip olan bir erkeğin kendine sevgi besleyen kadına sadakat göstermesinin zor olduğu Fazıla Hanım tarafından ima edilir.

Fazıla Hanım evlatlıklarına evlenmemeleri tavsiyesini yaparken erkeklerin çok eşlilik haklarını yerer. Bu yergide kadın psikolojisinin yok sayılmasını öne çıkarır. Erkeğin evli olsa bile hoşlandığı başka bir kadınla evlenebilme imkânı yani geleneğin erkeği bu konuda serbest bırakması, erkekleri iffetsizliğe sürükleyen bir sebep olarak

düşünülmektedir. Böyle bir imkâna sahip olan bir erkeğin kendine sevgi besleyen kadına sadakat göstermesinin zor olduğu Fazıla Hanım tarafından ima edilir.

Fazıla Hanım'ın hem evliliğe hem çok eşliliğe yönelttiği eleştirilere rağmen evlatlıklarından Zekiye, Sıtkı Efendi adında bir memura âşık olup onunla evlenir. Evde Mah-ı Tâban adlı bir cariye vardır ve o, Sıtkı Efendi'yi gözüne kestirmiştir. Sıtkı Efendi ne kadar ondan uzak durmaya çalışsa da Mah-ı Tâban güzel ve alımlı oluşuyla onu kendine ram etmeyi başarır. Zekiye bir gece uyandığında yanında kocasının olmadığını fark eder. Yatağından kalkar ve kocasını aramaya çıkar. Mah-ı Tâban'ın yattığı damda, perdenin arkasından bir fısıltı duyar. Perdenin deliğinden bakar ki Sıtkı Efendi ile Mah-ı Tâban yan yana sohbet ediyorlar. Sıtkı Efendi, Mah-ı Tâban'a "Bir şey ki muvafık-ı şeriat olduktan sonra onu kabul etmemek olur mu?" (Ahmet Mithat Efendi 2001: 85) diyerek ilişkilerinin yasal olduğunu, yanlış bir şey yapmadığını, eşini aldatmadığı için vicdanen bir huzursuzluk duymadığını belirtmek arzusundadır. Çünkü Sıtkı Efendi, Mah-ı Tâban'ı kendisi için bir odalık olarak düşünür. Yukarıdaki ifade karşısında Zekiye, dayanamayıp perdeyi kaldırıncaya Sıtkı Efendi yaptığı işin çok normal bir davranış olduğunu ifade eder. Zekiye, aynı şeyi yapması durumunda kocasının nasıl bir tepki vereceğini sorar. Zekiye bu olay üzerine öksürükle beraber kan kusmaya başlar ve kısa bir süre sonra da ölür.

Sıtkı Efendi'nin cariyesiyle birlikteliği, evlilik fikrine muhalif olduğu hâlde evlenen Zekiye'nin felaketi olmuştur. Zekiye'nin yaşadıklarından sonra Âkile Hanım'da evlilik karşıtlığı fikri iyice güçlenmiştir. Burada odalık trajik bir olaya neden olur. Bunun üzerine Âkile Hanım evlenmeyip mutlu kalır. Diğer taraftan böyle bir olayın yaşanma sebebi olarak örneksizlik gösterilebilir. Çünkü Zekiye evliliğin olmadığı bir ortamda yetişmiş, bütün hayatı evlilik karşıtlığı üzerine kurgulanmıştır. Öbür taraftan Zekiye kocasının yaptığı şeyi yapması durumunda eşinin ve toplumun onu kötü yargılayacağını söyleyerek bir gelenek eleştirisi de yapar.

Ahmet Mithat Efendi *Ölüm Allah'ın Emri'nde* (1290/1873) aşk duygusunu yüceltir. Aşkın önüne geçilemeyen bir duygu olduğunu iddia eder. Ensesi Yamalı Kanlı Mustafa Paşa'nın yeğeni Sıtkı ile cariye Sinesaf birbirine âşıktır. Onların aşkını bilen Behice Kâhya sevgilileri buluşturma fikrinde olduğunu söyleyerek onlara yardım eder. Esas amacı ise Sıtkı'ya sahip olmaktır.

Mustafa Paşa'nın, Melek ve Pervane adında iki odalığı daha olmasına rağmen Behice Kâhya, Ensesi Yamalı Kanlı Mustafa Paşa'yı Sinesaf'ı odalık yapması için sürekli teşvik eder. Ancak Sinesaf odalık olmamak için direnince kırbaç cezasına çarptırılır. Buna rağmen cariye odalık olmaz. Behice Kâhya'nın Sıtkı'ya sahip olmak için Sinesaf'ı satın aldığı ve Sıtkı ile onları buluşturduğu öğrenilince evden kaçır. Efendisine Bursa'dan yazdığı mektupta olayların gerçek yüzünü açıklar. Mustafa Paşa'nın altmış yaşında olmasına rağmen on sekiz yaşında bir kızı şehveti için elde etmek istediğini söyleyerek altmış yaşındaki bir adamın on sekiz yaşında bir kızı arzulamasını eleştirir. Buna karşılık genç bir kadın olarak kendisinin Sıtkı'yı istemesinin eleştirilemeyeceğini ifade eder.

"Siz altmışınızı geçmiş bir adam iken on sekiz yaşında bir kızı ağuş-ı hırs ve şehvetiniz de sıkırtmakla mütelevviz oluyorsunuz. Sizi on beş yaşında iken evlendirmişler itibariyle hesap edecek olsak o kız sizin kızınızın kızınızın kızı olur idi. Sıtkı ile benim bu münasebetim ise böyle değildir. Eğer İstanbul'u arar isek otuz beş yaşında olduğu halde yirmi beş yaşında bir delikanlıya varmış birkaç yüz kadın bulabiliriz." (Ahmet Mithat Efendi 2001: 215)

Behice Kâhya, burada bir gelenek eleştirisi yapar. Altmış beş yaşında bir adamın torunu yaşında bir kıza meyletmesinin toplum tarafından yadırganmadığını, ancak otuz beş yaşındaki bir kadının cinsel ve doğal isteğinin yadırgandığını ifade eder. İstanbul'da kendinden küçük genç erkeklerle evlenen kadın sayısının az olmadığını da belirtir. Mektubu okuyan Mustafa Paşa yeğeniyle Sinesaf'ın aşklarını anlar ve yeğenin sevdiği halayığı kendine odalık etmek istediği için büyük bir pişmanlık duyar.

Mustafa Paşa'nın diğer eşlerinin ve odalıklarının olayları tasvip etmemelerine rağmen duruma ciddi anlamda bir tepki ortaya koyamadıkları görülür. Odalıklar arasındaki rekabet eserde ele alınmamıştır. Onlar yaşadıkları hayatı özümsemiş tiplerdir. Ayrıca odalık kurumunun insan onuruyla bağdaşmayan bir kurum olduğu da ortaya konur.

Eserde odalık konusu ile beraber çok eşlilik de geçer. Behice Kâhya kendisinin otuz beş yaşında konağa geldiğini, genç olduğunu, durmuş oturmuş bir kadın olmadığını, içinde yanan şehvet ateşinin sönmeyeceğini, doksan beş yaşına kadar içindeki şehvet cevherinin sönmeyeceğini, Sıtkı'nın onu reddettiği zaman "Sinesaf onun, o da benim olacak." (Ahmet Mithat Efendi 2001: 67) diye kendi kendine ahrettiğini, Sıtkı'ya karşı duyduğu şehvetin ayıplanamayacağını belirtir. Odalık edilmek istenen Sinesaf'ı satın aldıktan sonra, Sultanahmet'teki evine götüren Behice, bir perşembe günü Sıtkı Efendi ile onları buluşturur. Sıtkı Efendi ile Sinesaf'a "Mahallenin imamıyla muhtarını, bekçisini falanını çağıracağım. Beni Sıtkı'ya nikâh edecekler." (Ahmet Mithat Efendi 2001: 96) der. Bunun üzerine Sinesaf çılgına döner. Behice Kâhya gayet rahat bir şekilde, "Ne "Canım yalnız iki ortaklar biz olacak değiliz a. Bu bir âdettir. Memleketimizde binlerce ortaklar var." (Ahmet Mithat Efendi 2001: 98) der.

Burada Behice Kâhya kendi arzusunu gerçekleştirmek için kuma olmaya dahi rıza gösterir. Onun bu düşüncesinin altında şehvetinin büyük etkisi vardır. Böylece Sinesaf ile Sıtkı kavuşabildiği gibi Behice Kâhya da isteğine razı olabilecektir. Öte yandan yasal bir evlilik yapıldığı için ilişki zina olma hudutlarından çıkacaktır. Aşk duygusunu hâkim olduğu eserde aşk yaşayan cariyenin odalık olmaya direniş destanı yanında diğer odalıkların hayatlarından memnun oldukları, yaşadıklarını sindirdikleri görülür.

Türk edebiyatında Batılı anlamda kısa hikâyenin ilk örneklerini veren Sami Paşazade Sezai *Küçük Şeyler*'de (1892) çok eşliliğin neden olduğu dramatik bir durumu "Düğün" adlı hikâyesinde ele alır. Bu hikâyeden üç yıl önce kaleme aldığı *Sergüzeşt* (1889) romanında Dilber'in yaşadıklarıyla cariyelik müessesesinin acıklı yönünü öne çıkaran yazar, aynı konuyu ismi geçen hikâyesinde de işler.

Hikâye, Behçet Bey adlı birinin evlendiği haberiyle başlar. Olay aktarma yolu olarak kullanılan kadınlar arasındaki dedikodular vasıtasıyla evlenecek kadının güzel olmadığı ama zengin olduğu ortaya konur. Sohbet esnasında düğün hazırlıklarından bahseden kadınlar, Behçet Bey'in bir odalığı olduğunu, evlenince onu satacağını da söylerler. Dilsitan, çiçeklere çok tutkun olduğu için bahçede gezerken Behçet'in tacizine uğramış, sevdiğini itiraf eden adama inanmış ve onun odalığı olmuştur. Bir süre sonra sıradanlaşan bu ilişki Behçet Bey'e göre sadece cinsellik eksensidir. Duygusal ve içli bir kız olan Dilsitan ise bu ilişkiye tamamen duygusal yaklaşır. Artık Behçet Bey'in odalığı olan Dilsitan onunla evlenme hülyaları kurmaktadır. Evdekilere karşı son derece gaddar olan Behçet Bey, başta sevgi ile yaklaştığı Dilsitan'a eziyetler eder. Buna rağmen Dilsitan beyini sevmektedir. Sezai, bu psikolojiyi şu cümlelerle açıklamaya çalışır: "Ah kadınlar! Anlaşılmaz bir muamma. Bazen vahşet ve şiddeti zayıf nevaşilere, âciz lütuflara tercih ederler." (Sezai 2003: 126) Dilsitan, odalıktan evin haremî mertebesine ulaşma

ümidindedir. En büyük hayali evlenmektir. Evliliğin aşk ve muhabbet olacağı düşüncesindedir. “Tahkir ve tenzil ile başlayan muhabbet bugün kendisini bir kürsi-yi âlülâl-i aşka is’ad ediyor. Bu nikâh! Aşk ve muhabbet... O küçük, o mahzun, o sevdalı kalbi bu muvaffakiyeti, bu galibiyeti için kendi kendine bir ıyd-ı nurânur icra ediyordu.” (Sezai 2003: 127)

Hikâyenin merkez kişisi olarak Dilsitan, masum, sevimli ve iyi niyetli hamlelerle Behçet Bey’in başucundadır. Romantik çeşnilerle yoğunlaştırılmış bu platonik aşktan Behçet Bey çok uzakta bir yerdedir. Evde yapılan düğün hazırlıklarından haberi olmayan Dilsitan, cariyelerden evlilik haberini aldığı zaman histerik sarsıntı nedeniyle düşer bayılır. Bir süre kendine gelemeyen güzel odalık, nikâh için yapılması gereken her şeye yardım etmeye başlar. Bu durum sevdiği adam için kendini feda etmek olarak anlatılır. Ancak bir süre sonra histeri gittikçe artar. Evin koridorunda dolaşan Behçet Bey’i dahi tanımaz olur. O, bir insan olarak hak ettiği aşkın karşılığını beklerken uğradığı ihanet neticesinde hastalanıp ölür. Sezai’nin eserlerinde özellikle kadın kahramanlar öne çıkar. *Sergüzeşt*, *Konak*, *Küçük Şeyler*’deki “Düğün”, *Rumuzü’l-Edeb*’deki (1900) “Bedia Hanım” kadın kahramanların öne çıktığı eserlerdir. Bu eserlerdeki genç kızlar gerek duygusal gelişim gerekse bilişsel gelişim noktasında erkeklerden öndedir. Karılarını tatmin edemeyen kocaları onların ölümüne neden olur. “Bedia Hanım” adlı hikâyenin aynı adlı kahramanı Batılı/İskoçyalı mürebbiye Mis Mac İntoch’un elinde derinlikli bir şekilde alafanga bir tarzda yetiştirilmiştir. Kocasını Lütfi Bey ise sonradan görme sığ bir alafangadır ve Batılılaşmayı Beyoğlu ve çevresinden öğrenmiştir. Evlendikten kısa bir süre sonra kocası tarafından aldatılan Bediha Hanım tıpkı tamamlanamamış *Konak* romanındaki Dilsitan gibi ölür.

Diğer taraftan Behçet Bey, “ileride kıl ü kale sebep olmamak ve düğün masrafını ifa etmek için Dilsitan’ı satmak” (Sezai 2003: 131) ister. Ancak Dilsitan güzelliğini kaybettiği için artık para etmeyecektir. Zaten kısa bir süre sonra da ölür. Burada cariye de olsa genç bir kızın duygularına önem vermeyen katı kalpli Behçet Bey’in tavırları üzerinden odalık kurumu eleştirilmiştir. Sami Paşazade Sezai aynı eleştiriyi *Sergüzeşt* romanında da yapmıştır. İki eser arasındaki esaslı fark Dilsitan’ın odalık kurumunu âşık olduğu adama ulaşmak için bir basamak olarak görmesine karşın *Sergüzeşt*’te Dilber, aşkı uğruna odalık olmayı reddedip ölür. Her iki eserde de aşkı önceleyen kadınlar yüceltilir. *Sergüzeşt*’in duygusal kahramanı Celal, odalık olmayı büyük bir ceza olarak kabul eder. Behçet Bey ise odalık edinmeyi cinselliğini tatmin olarak ister. Dilsitan’ı elde etmek için “Seviyorum seni” (Sezai 2003: 125) diyecek kadar duygusalken onu elde ettikten sonra son derece ihmalkâr ve kaba davranır.

Öte yandan Sezai, bitmemiş romanı *Konak*’ta (1973) odalık kurumunu imalı bir şekilde ele alır. Romanda Süleyman Bey’in babası bakandır. Alafanga ile alaturka arasında Araf’ta bulunan konak, devlet işlerinin konuşulduğu bir mekândır. Burada geleneksel hayatın izleri hizmetçiler ve cariyeler üzerinden takip edilir. Mustafa Paşa bakan arkadaşı ile siyasi konuşma yaptıktan sonra cariyesinin ardından odasına yürür. Bu yürüyüşte paşa cariyesine/odalığına (eserde odalık olup olmadığı söylenmez) “gizli bir şeyler söylüyor, galiba mazinin bir sırrını istikbale tevdi ediyor ve tabiata emir vermek istiyordu. Tabiata verdiği emre itaat etmiş olacak ki, bu güzel ser-firaz da paşayı takiple odaya girerek kapıyı kapadı.” (Sezai 2003: 93-94) Bu ifadeler gösteriyor ki “mazinin sırrı” düalıteyi yaşayan bu konakta hâlâ hükmünü icra etmektedir. Yani alaturka hayat ile alafanga hayat konakta yan yana yürümektedir. Yazar, eserini bitiremediği için durumu ayrıntılı bir şekilde anlatmaz. İma ile odalık kurumunun mazinin derinliklerinde kalmasını arzular. Netice itibarıyla odalık/kumalık Sezai için insanlık onuruyla

bağdaşmayan bir müessesedir. Hikâyenin ardındaki “Kitabe-i Seng-i Mezar”da “Sami Paşa merhumun cariyelerinden” (Sezai 2003: 132) Vuslat adlı kadına duygusal içlenmeleri vardır. Sezai, bu hikâyeyi kendi hayat tecrübesinden esinlenmiştir.

3. Servet-i Fünun Dönemi Türk Hikâyesinde Çok Eşlilik

Servet-i Fünun Dönemi yazarı olan Halit Ziya Uşaklıgil'in hikâyelerinde çok eşlilik olayı aldatma vakaları kadar yoğun işlenmez. Bununla beraber bazı hikâyelerinde konu geçer. Bunlardan birisi *Solgun Demet*'teki (1901) “Mektup Parçası” adlı hikâyedir. Hikâye bir kızın okul arkadaşına yazdığı mektup şeklinde teşekkül etmiştir. Mektubu yazan kız, on beş yaşında annesini kaybetmiştir. Ona bakacak ya da yanına sığınacağı birisi yoktur. Okulun müdiresi bu kızı öğrencilere müzakereci (belletmen) olarak ders çalıştırması karşılığında okulda barındırır. On altı yaşına gelince müdire hanım ona evlilik fikrini sorar. İçinde bulunduğu durumdan kurtulmak isteyen ve aynı zamanda evlilikle ilgili romantik duygulara sahip olan kız bu teklifi kabul eder.

Burada evlilik tasviri kızın düşüncelerinde Servet-i Fünun şiiri tadında anlatılır: “Bizim için izdivaç daima müşemmes [çok güneşli], bir kavs-i kuzahın [gökkuşağının] rengârenk zambaklardan demetler ta'lik ettiği [astığı] bir sema-yı şiirdi [şiirli gökyüzüyüdü]” (Uşaklıgil, 2006: 133). Hayali bir âlemin duygusal tasvirini yapan kız, gerçekler karşısında şaşırır. *Mai ve Siyah* romanında simgeleşen hayal-hakikat çatışması bu kızın evlilik yaşamının temel çatışması durumuna gelir.

Kocası otuz yaşında Erenköylü zengin bir aileye mensuptur. Annesiyle birlikte yaşayan bu kişi, özgür iradesiyle hareket etme kabiliyetinden çok uzaktır. Yaptığı her işte annesi onu bir kuklacı hüviyetiyle idare etmektedir. Evliliğin ilk gününden itibaren hayal kırıklığı yaşamaya başlayan kız, kocasının ilk sohbetinde onu küçümsediğini, ona çocuk muamelesi yaptığını “siz çocuksunuz” ifadesiyle onu ezdiğini söyleyerek kimsesiz olduğu için seçtiğini anlar. Burada kimsesizlik vurgusu kaynananın kontrolü açısından yapılmıştır. Çünkü mektubun ilerleyen bölümlerinde kaynananın gelinini ezdikçe ezme için her fırsatı kullandığı anlatılır. Yapılan haksızlığa karşı koca, her zaman annesinin yanında bir kukla gibi hareket etmeye devam eder.

Hayalini kurduğu gibi bir evliliği gerçekleşmeyen ve durumu mecburen kabul etmek zorunda kalan kız, kaynanasına itaat ederek onunla iyi geçinebileceğini düşünür. Yaşadığı olayları daha önce tasavvur edebilseydi evlenmeyeceği fikrini arkadaşına yazar. Kocasının, annesi elinde bir oyuncak oluşunu, “Bu koca adam onun elinde henüz on yaşında bir çocuktan başka bir şey değildi.” (Uşaklıgil 2006: 136) ifadeleriyle açıklar. Kaynana, işi o kadar ileri götürür ki gelininin ona haber verdiği hamilelik/bebek müjdesini “Demek artık büyükanne olacağım.” (Uşaklıgil 2006: 137) sözleriyle kendine yorar. Kız bu ifadelerden dolayı kendisinin annelik hakkının dahi elinden alındığını, kaynanasına çocuk yetiştiren dadı derecesine düşürüldüğünü anlar. Kocası ise bu müjdeli habere sevinip sevinmeme konusunda yine iradesizdir.

Hamileliğin neden olduğu psikolojik durum ve kaynananın baskısı gelinin patlamasına ve karşılıklı silahların çekilmesine sebep olur. Artık evin içinde iki düşman vardır. Savaş bir kere başlamıştır. Kaynana elinde gelen her şeyi öldürücü bir kadın sıfatıyla sahneler. Karşı köşke yeni taşınan bir aile, bu savaşın daha da şiddetlenmesine vesile olur. Komşunun on sekiz yaşındaki kumral uzun saçlı kızı yeni bir rekabetin kapısını açar. Bir süre sonra aileler arasında karşılıklı gidiş gelişler olur. Gelin bu misafirlerin yanına inmez, iadeziyarete de iştirak etmez. Yeni

komşu geldikten sonra kaynana ve oğlu gelini evden göndermek için türlü bahaneler düşünürler. Çünkü karşı komşuyla ilişki derinleştirilmiştir. Bu, eserde açıkça anlatılmasa da hissettirilir. İftira mektubu tertip edilip gelinin odasına bırakılır. Ardından gelinin penceresi karşı komşunun oğlu baktığı için kaynana tarafından kapatılır. Bütün bu tertipler kızın ve çocuğunun evden gönderilmesi içindir. Neticede kaynana onu büyük bir neşe ile eski bir halayığının evine gönderir. O giderken “uzun kumral saçlı komşu pencereden” (Uşaklıgil 2006: 144) rakibesinin gidişini izlemektedir.

Mektupta bir haftadan beri orada olduğunu ifade eden kız, yanında kaldığı kadının ona acıyarak bakmasından işkillenir. Hizmetçi kadın bir ara ağzından “çocuk düşünülüyormuş” sözünü kaçıtır. Bu noktada kocasının uzun kumral saçlı kızla evlendiği ifade edilmiş olur. Anlatıcı bu haber üzerine çocuğuna “Beybaban başka anne alıyor, öyle mi?” (Uşaklıgil 2006: 144) sorularını oyun olarak sorduğunu ifade eder. Çocuk, annesiyle birlikte elini başının arasına alıp sessiz sessiz ağlar.

Hikâyenin kadın kahramanı eşinin ikinci kez evlenmesine karşı derin bir acı hissetse de durumu kabullenir. Çünkü kimsesizdir ve sığınacak yeri de yoktur. Bu durum kadının ekonomik dayanağının olmamasının sonucudur. Kaynana burada öldürücü kadın hüviyetiyle rol alır. Kimsesiz gelinini evden gönderirken torununa karşı herhangi bir merhamet duygusu da yoktur. Nabizade Nazım’ın *Zehra* (1312) romanında ad annenin böyle bir rolü vardır. Ancak aradaki fark bu hikâyeden annenin kötülüğü tamamen planlı bir tertiple yapmasıdır. Oğlunun karşı komşunun kızıyla “cilveleşmesine” (Aslan, 2008: 108) zemin hazırlar. Zehra’da annenin eylemi iyilik hisleriyle dolu ama bilinçsiz bir eylemdir.

Halit Ziya Uşaklıgil’in *Bir Şi’r-i Hayal*’de yer alan “Meş’um Haber” başlıklı hikâyesi, karısı hastalığından dolayı tebdilihava için Rodos’ta olan bir kocanın onun ölüm haberi geleceği mülâhazasıyla yeni evlilik hayalleri kurması üzerine kurgulanmıştır. Yirmi yıldır evli olan bu çift, kadının hastalığı nedeniyle ayrılmak zorunda kalır. Kadın, hava değişimi tavsiyesi üzerine Rodos’a gönderilir. Dört aydır orada olan kadından bir mektup gelir. İkiyüzlü, çapkın bir adam olan koca (Aslan 2008: 368), bu mektubu okumaz. Mektupta karısının ölüm haberini alacağını düşünerek evleneceği genç kızların hayalini kurar. Hikâye bundan sonra erkeğin kafasında kurduğu hayaller şeklinde devam eder.

Karısının çok kıskanç olduğunu düşünen erkek kahraman, onun kıskançlığı ile ilgili geçmiş birtakım olayları düşünür. Onun son dönemlerde hırçınlaştığını, sebepsiz yere ağladığını anlatan kahraman “mevtaları hayr ile yâd etmeli” (Uşaklıgil 2006: 159) diyerek mektubu okumadan eşinin öldüğüne hükmeder. Erkek kahraman, eşinin kırk yaşını geçtiği ve yaşlandığı için onun kıskançlıklarını anlamsız bulur. Çünkü artık karısının cinsel gücü kalmamıştır. Erkeklerin bu konuda kadınlar gibi olmadığını ifade ederek karısının, hakikati anlamakta zorlandığını belirtir. Eve güzel hizmetçiler geldiği zaman eşinin kıskançlığı daha da artmaktadır. Bu tepkilerin abartılı olduğunu söyleyen kahraman “A canım, ne olur? Şu adamcağız da biraz şöyle ufak tefek kaçamaklarla gönlünü eğlendirsin... Kadınlara, hele bizimkine bundan bahsetmeye gelmez.” (Uşaklıgil 2006: 159) şeklinde açıklama yapar.

Erkeklerin hayata bakışıyla kadınlarınkinin farklı olduğunu ısrarla tekrarlayan erkek kahraman, tek kadınla yetinilebileceğine inanmamaktadır. Bunu şöyle ifade eder: “Evin içinde bir kadın olmadı mı, içeride soğuk bir rüzgâr esiyor gibi üşütüyor. Dört ay!.. Dört ayda bu hissediliyor; ya bu, senelerle, yirmi sene, kırk sene devam

ederse?.. Oh! Zannederim ki hayatında tek bir kadına sadık kalmak hatta biraz fazla bir fedakârlıktır.” (Uşaklıgil 2006: 160)

Alıntıda görüldüğü gibi erkek kahraman, erkeklerin “hayatında tek bir kadına sadık” kalmanın büyük bir fedakârlık olduğu kanaatindedir. Tezkere kâğıdını açana kadar bu düşünceleri kafasından geçiren kahraman, tezkereyi okuyunca karısının iyileşip eve dönmek için yola çıktığını öğrenir. Bu haber üzerine hiçbir şey olmamış gibi dadıyı çağırıp hazırlık yapmalarını salık verir.

Hikâyede eşinin öldüğüne hükmeden erkek yeni kızlarla evlenme hayali kurmaktadır. Geçmişe dönüş yaparak karısının kıskançlığından yakını. Bir erkeğin hayatı boyunca tek bir kadınla yetinemeyeceği fikrindedir. Bütün bu düşünceler onun hayal dünyasında geçer. Muhtemelen istediği hiçbir şeyi gerçekleştirememiş olan erkek kahraman çok eşliliğin veya başka kadınlarla ilişki kurabilmenin erkekler için vazgeçilmez olduğu kanısındadır.

Servet-i Fünun yazarlarından olan Safveti Ziya 1902 yılında kaleme aldığı *Bir Safha-i Kalp* adlı hikâyede odalık konusundan bahseder. Vicdan Hanım yirmi yaşında, zengin bir ailenin kızıdır. Alafranga tarzda yetişen Vicdan Hanım yabancı dil bilir. Babasından ciddi anlamda bir geliri vardır. Vicdan Hanım, kocasına karşı herhangi bir sevgi hissetmez. Bu yüzden sorumluluk duygusuna sahip olmamak gerektiğine inanır (Tekşan 1993: 203). Evliliğinin ilk yıllarında eve “Zevci, izdivaçlarının ilk senesi çocukları olmamasından bilistifade, güzel bir odalık” (Safveti Ziya 1318: 14) getirmiştir. Kocasına karşı duygusuz olan Vicdan odalıktan sonra evin koridorunda rakibesini gördükçe kıskançlık krizleri geçirir. Bu noktada rakibe Vicdan'ı harekete geçiren bir tahrik unsurudur. Kocası, karısının kıskançlık krizlerine girdiğini görünce eşine iyilik olsun diye odalığı azat edip onu birisiyle nikâhlar.

Vicdan'ın eşi “akran u emsal arasında küçük düşmemek için” (Safveti Ziya 1318: 14) farklı milletlerden metresler edinir. Metresleriyle meşgul olduğu için Vicdan umurunda bile değildir. Bunun üzerinde Vicdan da kendini eğlenceye verir. Şekip adlı bir gençle gönül macerası yaşamaya başlarsa da Madam Bovary gibi bu aşktan da bıkip onu terk eder. Odalık rakibesi evden ayrıldıktan sonra kocasına döneceği yerde kendine başka eğlenceler bulup eşini aldatır. Burada odalık Vicdan'ın kocasına bağlanmasına vesile olan bir araç gibidir. Onun ortadan çekilmesi Vicdan'ın iyice dağılmasına, ahlaken çökmesine neden olmuştur.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Servet-i Fünun estetiğine bağlı olarak kaleme aldığı hikâye kitabı *Haristan*'da (1324) çok eşlilikle ilgili “Lâne-i Münkesir” adlı bir hikâye vardır. Hikâyenin kadın kahramanı Mihriban, zengin bir ailenin kızıdır. Mihriban'ın babası, kızını Alman mürebbiyeler, İtalyan müzisyenler ve Fransız öğretmenlere eğittirmiştir. Ancak Mihriban on beş yaşına gelince Neriman adlı bir erkekle evlendirilir. Mihriban, çocukluk arkadaşı Hamra ile Neriman arasında bir ilişki olabileceğini düşünmektedir. Bunu kocasının fark etmeksizin yaptığı imalardan sezinler. Aralarındaki rekabet gittikçe belirginleşir. Bu arada Neriman, Hamra ile birlikte olmak için ona yalvarmaktadır. Hamra küçük umursamazlık oyunları ile onu kendine bağlar. Çünkü Mihriban'ı kıskanmaktadır ve ondan intikam alma arzusundadır.

Kocasının ihanetini mektuplarla da teyit eden Mihriban ona acır. Çünkü kocasını çok sevmektedir. Ancak ondan intikam alma arzusu da duyar. Bunun için komşu oğuluyla birlikte olmayı kurar ama çocuk onu durdurur. Annelik hissi ağır basar. Neriman, her gece karısına Hamra'nın faziletlerinden bahseder ve “Mihriban izin verse onu da nikâh ederdim ve piyanosuyla bizi eğlendirirdi.” (Müftüoğlu 2016: 83) demeyi düşünür. Bunu icra eder. Karısına,

Hamra'yı sevdiğini onunla evlenme fikrinde olduğunu açıklar. Hamra'ya bağlandığını, onu düşünmeden durmadığını itiraf eder. Anlatıcı, bu istek üzerine Mihriban'ın kocasını her zamankinden daha çok sevdiğini ve ona acıdığını ifade eder.

Neriman geceleri uyurken Hamra'yı sayıklamaktadır. Bu feryatları duyan Mihriban ise sadece ağlar. O, sabah uyandığında Neriman karısına Hamra ile evleneceğini, ona başka bir ev açacağını, iki gece Mihriban'ın yanında, bir geceyi Hamra'nın yanında geçireceğini söyler. Mihriban artık bu ifadelere tepki vermez. Neriman, Mihriban'ı da çok sevdiğini ekler. Mihriban bu olaydan sonra bayılır. Kendine gelince annesinin evine gitmek ister. Kocasını onu terk etmemesi karşılığında izin verir. Hatta ondan gecelik gömleğini bırakmasını ister, çünkü gece yatarken ona sarılacaktır.

Hikâye tarih atlamayla on dört yıl sonraya gider. Neriman, kaynanasına giden karısını annesinin zoruyla boşar. Burada hem Neriman hem de Mihriban boşanma arzusunda değildir. Neriman iki kadını da sevebileceği düşüncesindedir. Mihriban ise kocasını sevdiği için fedakârlık yaparak onun isteklerine razıdır. Ancak kaynananın araya girmesi ayrılığın gerçekleşmesine sebep olur. Öte yandan alafranga Hamra tamamen kıskançlık hisleriyle Mihriban'ın yuvasını yıktıktan sonra Neriman'la evlenmez. İlerleyen yıllarda eski karı koca kızlarının da etkisiyle tekrar birleşir.

4. Bağımsız Yazar Olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Hikâyelerinde Çok Eşlilik

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "*Kocasını Boşayan Hürmüz Hanım*" başlıklı hikâyesinde çok eşlilikten bahsedilir. *Hukuk-ı Aile* (1917) kararnameyi ile erkeğin ikinci bir kadınla evlenmesi yasaklanmış, karısının izni olmadan yapılan ikinci evlilikte kadına boşanma hakkı verilmiştir. Hikâyede kadınlar bu maddeleri büyük alkışlarla karşılarlar ve hemen evlerine koşarak kocalarına karşı haklarını silah olarak kullanmaya başlarlar. Hürmüz Hanım da eve gidince kocasına durumu açıklar. Bu açıklamalar karşısında kocasının vurdumduymazlığı sebebiyle tartışır. Tartışma sonunda Hürmüz Hanım, kocasını boşadığını söylerse de kocası, Hürmüz Hanım'ın tüm tehditlerine karşın onu ciddiye almaz.

Bu hikâye yasa koyucunun toplumsal realiteyi anlamadan, toplumun gündemini saptamadan yasa koyduğunu göstermek maksadıyla kaleme alınmıştır. Çünkü kadınlar kendilerine verilen hakkın ne anlama geldiğini bilmeden sevinmektedirler. Diğer taraftan kadının zayıf olduğu için böyle bir hakkı duygusal davranarak istismar edebileceği ve kocasını boşadıktan sonra tekrar pişmanlık yaşayabileceği de belirtilmiştir. Aynı kanunun bir maddesi de çok eşlilikle ilgilidir. Erkek, karısının üzerine tekrar evlenirse iki karıdan ikincisi boş olarak kabul edilecektir. Kararnamede "Üzerine evlenmemek, evlendiği surette kendisini veya ikinci kadın boş olmak şartıyla bir kadını tezvicin sahih ve şartın muteber olması" (Gürpınar 1950: 144) şeklinde açıklanan bu durum çok eşliliği eşin iznine bağlar.

Ailenin sıhhatinin korunmasının boşanmada veya çok eşliliğin sınırlanmasında değil, istikrarlı birliktelikte olduğu fikri üzerine kurgulanan hikâyede eğitimsiz bireylerin, haklarının ne anlama geldiğini bilmeden yapacakları davranışlarla facialara yol açabileceği vurgulanmıştır. Burada erkek akliselim davranırken hikâyenin kadın kahramanı yaptığı hareketin sonuçlarını düşünmeden fevri davranışlar sergilemiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kadınlar Vaizi* adlı hikâye kitabında 1919 yılında yayınlanan “Kocası İçin Deli Divane” hikâyesinde çok eşlilik meselesi bir kadının cehaleti üzerinden ele alınır. Ulemadan olmasına rağmen kızların okumasına karşı olan baba, kızı Zihniye Hanım'ı okutmaz. Bu sebeple Zihniye Hanım kitaba yabancıdır. Babası onu eğitmemişse de ona önemli miktarda miras bırakmıştır. Bunu duyan miras avcıları onunla evlenmek için sıraya girerler. Zihniye Hanım sonunda Sünuhi Efendi adında bir memurla evlenir.

Sünuhi Efendi okuma yazma bilen, orta halli bir kişidir. Karısı Zihniye Hanım kocasına o kadar düşkündür ki onu bir an bile olsun yalnız bırakmak istemez. Bir gün mahalleye namusu şüpheli bir aile taşınır. Ailenin kadınları açık saçık bir şekilde pencereye çıkmaktan çekinmeyen tiplerdir. Zihniye Hanım'ın kocasına aşırı düşkün olduğunu bilen komşuları ona oyun oynamak isterler. Bunun için Sünuhi Efendi'nin dilinden bu kadınlara aşk mektupları yazarlar. Mektubu Zihniye Hanım'a gösterirler. Ancak Zihniye Hanım okuma yazma bilmediği için mektuptan bir şey anlamaz.

Sünuhi Efendi karısının kıskançlık krizlerinden bıktığı için ona bir ders vermek ister. Mahallenin bekçisiyle anlaşip ona bir oyun oynar. Buna göre Sünuhi Efendi evde otururken mahallenin bekçisi gelip ona hükümetin yeni bir emir yayınladığını, bu emre göre nüfusun azalması nedeniyle “Evli olan erkeklerin birer daha evlenmeleri” (Gürpınar 1966: 46) gerektiğini, evlenmeyenlerin idam edileceğini söyleyecektir. Kocasına aşırı derecede düşkün olan Zihniye Hanım, kocasının evlenmesine razı olmaz. Sünuhi Efendi karısına, evlenmediği takdirde idam edileceğini söyleyince Zihniye Hanım, “—Etsinler. Şehit olursun. Gelir cennette gene seni bulurum.” (Gürpınar 1966: 46) der ve hikâye biter.

Zihniye Hanım kocasının ikinci eş almasından ise idam edilip ölmesine razı olur. Bu durum onun sahip olma dürtüsünü ve kıskançlıkta ulaştığı durumu gösterir. Zaten Sünuhi Efendi yukarıda bahsedilen oyunu kurgularken karısının sevgide ne derece samimiyete veya bencillığe sahip olduğunu öğrenmek istemiştir. Hikâyede kadının cahilliği kıskançlığıyla birleşince kocasını ve kendini mutsuz etmiştir (Alçıçek 2010: 45). Elindekini kimse ile paylaşmama olarak tanımlanabilecek bu duygu, bir yönü itibarıyla bencillik doğurur ve muhatabı hiçe sayma anlayışına sebep olur. Hikâye diğer taraftan bir kadın için kuma olmanın çok feci bir durum olduğunu da imler. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın burada ele alınan her iki hikâyesinde de kadın kahramanların cehaleti sebebiyle mutsuz oldukları da görülür. Bu hikâyeye benzer bir olay *Tesadüf* romanında bahsi geçen “Gülsüm Hanım'ın Hikâyesi”nde de vardır. Gülsüm Hanım okuma yazma bilmeyen biridir. Bir gün seyyar satıcılardan birinin “Gülsüm Hanım'ın Hikâyesi” narasıyla irkilir. Okuma yazma bilmemesine rağmen romanı alır ve yarım okuyazar olan büyücü Nefise Hanım'a gider. Nefise Hanım kocasının onun üzerine evlendiği yalanıyla onu sömürür (Gürpınar 1316/1900). Dolayısıyla cehalet felaket getirir.

5. Meşrutiyet Dönemi Hikâyelerinde Çok Eşlilik

Halide Edib Adıvar 1912 yılında *Tanin* gazetesinde yayınladığı “Tılsımlı Kuyu” hikâyesiyle özelde odalık genelde çok eşlilik meselesine dair görüşlerini mensur şiir tadında açıklar. Hikâye, Osmanlı'nın yükseliş döneminde geçer. Hikâyenin kahramanı Mihrimah Sultan genç bir paşayla evlendirilir. Paşa, Çerkez bir cariyeye âşık olur ve onu odalığı olarak alır. Bu olay üzerine Mihrimah Sultan her ikisini de kuyuya atırarak öldürtür. Hikâyede kuyu var oldukça ve paşalar odalık cariyeye edindikçe, tılsımlı kuyu da cariyeleri yutacaktır. Hikâyede Halide Edib, siyasi gücün

sahibi olan bir kadın vasıtasıyla kadınları çarşı metâi hâline getiren cariyelik sisteminin kaldırılmasını tılsımlı kuyu metaforuyla anlatır (İnce 2015: 48).

Bir olay etrafında belirginleştirilmeyen görüşler, üç kez tekrarlanan “Genç paşalar güzel Çerkez kızlarını büyük erkek elleri, ateşli gözleri, sevdalı hırslı göğüsleriyle çağırdıkları zaman o kuyu uğursuz oluyordu.” (Adıvar 1991: 104-109) laytmotifiyle ortaya konur. Burada odalık rakibi olan güçlü kadın yani Mihrimah Sultan rakibesini de kocasını da ortadan kaldırır. Böylece kadınların odalık veya çok eşlilik gibi bir duruma rıza göstermesinin mümkün olmadığı belirtilmiş olur.

Halide Edib Adıvar 1916 yılında *Türk Yurdu* dergisinde yayınlanan “Gülnuş Sultan” adlı hikâyede de çok eşlilik meselesini eleştirir. “Tılsımlı Kuyu” hikâyesinde çok eşlilik Çerkez cariyelerin yaşadıkları dramatik bir durum olarak ortaya konurken “Gülnuş Sultan” hikâyesinde çok eşlilik fikrine karşı olan bir paşa merkeze alınır. Eserde Rüstem Paşa’nın karısına duyduğu aşk yüceltilir.

Hikâye kahramanlarından Rüstem Paşa, Batılılaşmayı doğru anlamış, dış görünüşüyle yerli kalabilmiş, evin içini tanzimde ailesini Batı zevkinden korumuş biridir. Yerli kalmasına rağmen geleneksel hayatta yanlış kabul ettiği şeylere karşı cephe almıştır. Bunun en bariz örneği Osmanlı’da yasal olan çok eşlilik ve odalık uygulamasıdır. “Onda batı fikrinin en şiddetle hüküm sürdüğü nokta, itiyatlarında, bilhassa kadına karşı bakış tarzındaydı. Şiddet ve taassubunu, bilhassa saray ve konakları istilâ eden çok evlilik ve odalık modasıyla, kadına sırf zevk ve haz oyuncağı diye, bakışa çevirmişti.” (Adıvar 1991: 20)

Rüstem Paşa çok eşliliğe karşıdır ve hayatında bir kadından başkasına bakmamayı itiyat edinmiştir. Bununla beraber Rüstem Paşa’nın eşi Gülnuş Sultan’ın çocuğu olmamaktadır. Bu durum saray içinde dedikodulara neden olmuştur. Çocuksuzluk, Gülnuş Sultan’ı derinden etkiler. Padişah, Gülnuş Sultan’ı çağırarak çocuk sahibi olabilmeleri için Rüstem Paşa’nın bir cariyeyi odalık olarak almasını emreder. Gülnuş Sultan anne olmak için bu fikri benimser ve durumu kocasına açar. Burada anlatıcı araya girerek bir kadın olarak Gülnuş Sultan’ın böyle bir fermanı nasıl kabul ettiğini sorgular. “On sene bütün varlığıyla bağlandığı bu güzel kadın nasıl oluyor da sırf kemikleri çürüdüktan sonra fani eşyaların, adî altınların vârisi olsun diye, onu başka kadının kolları arasına atabiliyordu? Asırlarca saraylarda hüküm süren odalık âdeti bu müstesna kadını da kadınlığından ayırmış mıydı?” (Adıvar 1991: 24)

Yukarıdaki açıklamalarla anlatıcı çok eşliliğin bir kadın için dayanılması imkânsız bir durum olduğunu ifade eder. Çok eşliliğin bir kadının kadınlıktan çıkıp zevk oyuncağı olduğu anlamına geldiğini belirtir. Ancak Gülnuş Sultan kocasına durumu açıklarken anne olmak isteğinin ağır bastığını vurgular ve ona, çocuk sahibi olmak için bir oyun kurguladığını söyler. Buna göre, Gülnuş Sultan, cariyesi Târân-ı Dil’i gizlice Rüstem Paşa’nın odalığı yapacak, onların ilişkisi gizlice devam edecek, o hamile kalınca kendisi de hamile kaldığını saraya açıklayacak, Târân-ı Dil çocuğu doğurduktan sonra başkasıyla evlendirilip evden gönderilecektir.

Rüstem Paşa idam edilme korkusundan dolayı karısının teklifini kabul ederse de odasına gelen kıza asla dokunmaz. Çünkü hem Târân-ı Dil odalık olmayı arzulamaz ve ağlar hem de Rüstem Paşa tek eşliliğe ve aşka inanır. Bu olaydan üç ay sonra Rüstem Paşa Karadağ savaşında şehit olur. Onun Gülnuş Sultan’dan başka bir kadını sevmediği Târân-ı Dil tarafından Gülnuş Sultan’a iletilir.

Rüstem Paşa tek eşliliği prensip derecesinde benimsemiş, evlilikte aşkı öncelemiş bir karakter olarak öne çıkar. Halide Edib Adivar çok eşliliği bir erkek kahramana yedirerek farklı bir bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır. Çünkü genel olarak kadınlar çok eşliliğe tabiatları icabı karşı olarak düşünülürler. Ancak Gülnuş Sultan çocuksuzluk sebebiyle çok eşliliğe ruhsat vererek bu genellemenin dışına çıkar. Böylece annelik hissini veya arzusunun kadınları rakiplerini kabul etmeye zorladığı görülür. Buna benzer bir durum Fatma Aliye Hanım'ın *Muhâdarât* (1326/1910) adlı romanında da vardır. Roman kahramanı Fazıla çocuk sahibi olamamaktadır. Çocuk sahibi olması için eşi Remzi'ye bizzat kendi eliyle odalık seçer. Fazıla'nın, eşine odalık seçmek için tek şartı vardır. Bu da çocuk doğurduktan sonra onların çırağ edilmesidir. Dolayısıyla her iki eserde de odalıklar başka kadınların çocuk sahibi olmaları için bir nevi "taşyıcı anne" rolünü üstlenirler. Bu noktada odalığın kendi çocuğuna annelik yapamaması konusuna hiç değinilmediği görülür.

Halide Edib Adivar çok eşliliğin yanlış bir tefsirden doğduğunu yazdığı makalelerde de belirtmiştir (İnce 2015: 19). Kendi hayatında da çok eşlilik nedeniyle eşinden boşanmıştır. Salih Zeki Bey eşine danışmadan ve onun iznini almadan ikinci bir kadınla evlenince Halide Edip Adivar kocasından boşanma kararı alır. Çok eşliliğe hiçbir zaman olumlu bakmayan yazar, hayatında hiç beklemediği bir tecrübeyi yaşar. Bunu *Mor Salkımlı Ev* (1963) adlı hatıra kitabında şöyle dile getirir:

"1910'da benim aile hayatımda büyük bir değişme olmuştu. Salih Zeki Bey ikinci defa evlenmeye karar vermişti. Taaddüdü zevcat aleyhine hiçbir zaman değişmeyen ve taassup derecesini bulan bir kanaatim vardı. O zaman Yanya'da bulunan babamı çocuklarımla beraber ziyarete gittim. Salih Zeki Bey'e karar vermeden evvel düşünebilmesi için zaman vermek istedim. Döndüğüm zaman, bu meselenin kapanmasının mümkün olmadığını görerek ayrıldım. Yani dokuz senelik hayat arkadaşlığımız sona erdi." (2000: 177)

Milliyetçi edebiyatın öncülerinden biri olan Mehmet Emin Yurdakul'un manzum hikâye tarzında kaleme aldığı ve 1914 yılında yayınlanan *Türk Sazı*'nda "Kaynana ile Damat" şiirinde çok eşlilik konusu geçer. Ailesini ihmal eden ve eşini aldatan bir erkeğin kaynanası ile aralarında geçen konuşmada, kaynana damadına, "Bir kahpenin kucağına yaslanarak" (Yurdakul 1979: 37) yattığını, evini barkını ve çocuklarını ihmal ettiğini sitemkâr bir tarzda söyler. Buna damadın cevabı "dörde kadar hakkım yok mu almaya?" (Yurdakul 1979: 37) şeklindedir. Kaynana bu cevaba eşler arasındaki adalet vurgusuyla şöyle cevap verir:

"—Hakkın vardır; fakat bir yol mollalardan sor, öğren,

Bak, bir molla sana der mi: "Bir karını hoş kullan;

Ötekini ağlat, inlet, her dakika ağula."

Ona günah değil mi ki gözyaşında boğula?

Öküz gibi..." (Yurdakul 1979: 37).

Manzum hikâyede çok eşliliğin eşler arasında adaletin sağlanması koşuluyla mümkün olduğu kaynana tarafından dillendirilir. Damat, dinin bu ruhsatını tam olarak özümseyememiş biridir. Burada kaynananın vurguladığı adalet unsuru Kur'an-ı Kerim'de şöyle vurgulanmıştır: "Eğer, yetim kızlar (ile evlenince onlar) hakkında adaletsizlik

yapmaktan endişe ederseniz, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur” (*Kur’an-ı Kerim*, Nisa Suresi: 4/3).

Mehmet Akif Ersoy *Safahat*’ta “Köse İmam” adlı manzumesinde erkeklerin çok eşlilikle ilgili yanlış bir bilgi içinde olduklarını şahit olduğu bir olay üzerine dillendirir (Aydoğan 1996: 20). Şairin baba dostu olan Köse İmam “İlmi az, görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam” (Ersoy 2009: 126) şeklinde tanıtılır. Akif üç sene sonra ziyaret için gittiği Köse İmam’ın evinde çok eşlilik, boşanma ve kadına şiddetle ilgili bir olay yaşar. Ziyaret esnasında kapı çalınır. Ahmet’in annesi olarak tanıtılan bir kadının geldiği söylenir. Kadın, hocaya kocası İhsan Bey’i şikâyet etmektedir. Kocasının kendisini sürekli dövdüğünü, bu yetmezmiş gibi onu boşayacağını söylediğini anlatır. Köse İmam olay karşısında hiddetlenip kadının kocasını çağırır. Adam, hocaya karısını istediği gibi dövebileceğini ifade edince imam ona, “Döveceksin, ne boşarsın? Boşadın, dövmek ne?” (Ersoy 2009: 128) diye sorar. Sonra da karısının ne tür bir ahlaksızlık yaptığı için dövdüğünü sorar. Adam cevaben onda herhangi bir ahlaksızlık olmadığını, akşam canını sıktığını “Edemem, üstüme evlenme!” (Ersoy 2009: 128) diye direttiğini, erkeğin dörde kadar evlenebileceğini ifade ederek karısını dövdüğünü itiraf eder. “—Boşamaz? Amma da yaptın! Ya şeriat ne için/ Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emretsin?/ İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?/ Boşamışsam canım ister boşarım elbette.” (Ersoy 2009: 128)

Bu açıklamalar üzerine Köse İmam hiddetlenerek hayatında dinle, camiyle ilgisi olmayan, her türlü kötülüğü işleyen böyle insanların evlenme konusu gelince dindar oluşunu aşağıdaki dizelerde eleştirir. Akif’e göre insanımız dini yanlış yorumlamıştır. Bu sebeple çok eşliliği keyfine göre yorumlamaktadır. Buradaki örnek olay da bu durumu göstermesi açısından önemlidir (Fırat 2016: 226; Ceylan, 2008). Dindar olmadığı hâlde çok eşlilik konusunda dinin emrini uyguladığını söyleyen bu kişiye benzer biri de Ahmet Mithat Efendi’nin *Para* (1304/1887) romanındaki Trabzonlu İsmail Ağa’dır. İsmail Ağa içki içen, faiz yiyen karaborsa işler yapan biridir ama dinin emri olarak dört karısı vardır (Arslan 2020: 94).

“Ağzı meyhâneye rahmet okuturken, hele bak,/Bana gelmiş de şerîâtçi kesilmiş... Avanak!/Hangi bir seyyie yok defter-i a’ mâlinde?” (Ersoy 2009: 128) Adamın bu ifadelerine Köse İmam boşanmanın peygamber tarafından hoş karşılanmadığını, bazen dörde kadar dahi evlenilebileceğini, ancak bunun için gerekli şartların hiçbirinin onda olmadığını söyler. “Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan mefkûd;/ Tamtakır bir kese var ortada, bir sıksa vücûd!” (Ersoy 2009: 129) Köse İmam yukarıdaki açıklamaları yaptıktan sonra şeriata göre kadının ev işlerini yapmak, çocuğa bakmak gibi bir zorunluluğu olmadığını belirteip “Boşarım, evlenirim bahsini artık kapa da, /Hak ne verdiyse yiyip hoş geçinin bir arada.” (Ersoy 2009: 129) diyerek onları gönderir. Onlar gittikten sonra Köse İmam, Mehmet Akif’e Müslümanların içinde bulunduğu durumun bir tasvirini yaparak kurtuluşun ancak ilimde olduğunu beyan eder. Buradaki vaka ile Mehmet Emin Yurdakul’un “Kaynana ile Damat” hikâyesi arasında benzerlik vardır. Her iki hikâyede de dinin çok eşlilik ruhsatını tam olarak anlayamamış damatlar eleştirilir.

Taşrada gerçekleşen bir poligami vakası Refik Halit Karay’ın *Memleket Hikâyeleri*’nde bulunan ve 1918 yılında kaleme alınan “Koca Öküz” adlı hikâyesidir. Anadolu’nun bir köyünde yaşayan Hacı Mustafa Ağa İstanbul’da sürre

alayında jandarmalık görevi yapmış, devlet erkânıyla arası gayet iyi, gittiği devlet dairelerinde işini kolayca halleden bir tiptir ve eşinin üstüne kasabadan bir kadın getirir.

Hacı Mustafa yazları çalıştırmak üzere yaşlı öküzleri satın alıp kışın satarak kâr elde eder. Bu kez kasabaya gidince namı dillere düşmüş kahpe bir kadın alır.

“Kasabanın, evi basıla taşlana dillenmiş en namlı kahpesini, Çiçek Emine’yi bir gece atına almış, köye getirmişti. Asıl karısı beşik, ocak başında, gübreler içinde, öküzler, mandalar arasında evin kaba işlerini görürken Çiçek Emine Hacı’nın dizleri yanında kötürüm olmuş bir kart kedi gibi esneye uyuya tembel tembel vakit geçirir, başında altın dizili, inci işlemeli fesi, ayağında servi, karanfil resimli çorapları, sırtında bir yolu sarı, bir yolu pembe kumaş fistanı gelin gibi yaşardı. Bu münasebete ne köy halkı, ne oğlu ses çıkarabiliyordu.” (Karay, 2009: 52)

Hacı Mustafa Ağa toplum tarafından fahişelik yaptığı için dışlanan bir kadını ikinci eş olarak köye getirir. Karısı ve etrafındakiler buna ses çıkaramaz. Zaten hikâyede ilk eş “yanaşma” olarak adlandırılmış, onun mesele karşısındaki ruh hâli gündeme getirilmemiştir. Çiçek Emine’nin görevi Hacı Ağa’nın dizi dibinde yatmak ve onun cinsel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Hatta Çiçek Emine ile evlendikten sonra Hacı Mustafa’nın dizleri onu çekmez olur. Doktora gittiği zaman doktorlar ona, “Biraz nefsinı yen be adam, gürleyip gideceksin!..” (Karay 2009: 55) derler. Hacı Mustafa Ağa cinselliği o kadar abartır ki kasabanın aktarından kuvvet macunları alır. Karısı Çiçek Emine, “Kudurdun mu ki Hacı?.. Gülük gibi ne tepiniyorsun?” (Karay 2009: 55) der.

Çiçek Emine rahat içinde Hacı Ağa’nın cinsel ihtiyaçlarını karşılar ismi belirtilmeyen ilk eş evin bütün ağır işlerini yapar. Bu noktada çok eşliliğin dinsel boyutu üzerinde durulmaz. Taşrada ikinci eş alınmasının ana nedeni olarak ilk eşin evin bütün işlerine bakması nedeniyle kadınlıktan düşmesi gösterilir. Anlatıcı çok eşliliği bu yönüyle olumsuzlar.

Milli edebiyat yazarı Ömer Seyfettin 1911 yılında *Genç Kalemler*’de yayınladığı “Pamuk İpliği” adlı eserinde çok eşlilik meselesine değinir. Eser bir Türk genci ile Ermeni bir kadın arasında evlilikle ilgili bir konuşmaya dayanır. Bu konuşmada İslam ve Osmanlı’daki çok eşlilik ruhsatı gündeme gelir. Matmazel Sürpik Bagdeseryan on dokuz yaşında genç bir kızdır ve İslam hakkında birtakım İngilizce kitaplar okumuştur. Okuduğu kitaplarda nikâhın serbest olduğunu öğrendiğini Behzat’a söyler ve İslam’da bir erkeğin kaç kadın alabileceğini sorar. Bu soruya Behzat, “Dört tane, derler. Lakin serveti, sıhhati, ihtiyacı olursa istediği kadar” (Ömer Seyfettin 2017a, s. 185) cevabını verince Sürpik, bunu hayretle karşılar. Behzat ancak böyle bir evliliğin mecburi olmadığını ısrarla vurgular ve Osmanlı’da birçok zenginin tek eşli olarak yaşadığını ifade eder. Ardından eşlerin istedikleri zaman ayrılacaklarını da ekler. Gündeme hülle konusu da gelir.

Sürpik bu açıklamalardan sonra kendisiyle evlenmek isteyen Behzat’la evlenmesinin mümkün olmadığını belirtir ve erkeklerin metresi olmakla eşli olmak arasında bir fark olmadığını söyler. Bu arada kapı çalınır ve Sürpik’in nişanlı adayı Hamparsum Rupenyanyan gelir. Behzat onun gelişinden hoşlanmayıp oradan ayrılır. Rupenyanyan ayrılanın kim olduğunu ve ne hakkında konuştuklarını sorunca Sürpik, İslam’ın evlilik kurallarının tabiata en uygun kural olduğunu söyler. Behzat’la yaptığı konuşmada nikâh konusunda İslam’ı gevşeklikle suçlayan Sürpik, Rupenyanyan’a

İslami kuralları över. Müslüman erkeklerin istedikleri kadar kadın alabileceklerinden de övgüyle bahsedince Rupenyan buna şaşar. Poligaminin tabiata çok uygun olduğunu, bütün bilim adamlarının erkeklerin fitrî bir şekilde poligamiye meyilli bulunduğunu açıkladığını ifade eder. Sürpik çok eşliliğe karşı olumlu fikre sahiptir. Sürpik'in buradaki görüşleri Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Toraman* (1335) romanının kahramanı Şuayip Efendi'nin görüşlerine benzer. Şuayip Efendi de erkeklerin çok eşliliğe fitrî olarak meyilli bulunduğunu, bunun için nikâh şartının aranmaması gerektiği görüşündedir. Sürpik de evli olmakla metres olmak arasında fark görmez. Çünkü erkek neticede başka bir kadınla birlikte olacak, ihtiyacını meşru ya da gayrimeşru yoldan karşılayacaktır. Sürpik sözlerini şöyle sürdürür:

“Dünyada hiçbir erkek —hatta gayet namuslu olmak şartıyla— hiçbir erkek yoktur ki bütün ömründe yalnız bir kadınla iktifa etmiş bulunsun. Evet, hiçbir erkek, “Ben hayatımda zevcemden başka bir kadın tanımadım” diyemez. Türklerin, “Bir çiçekle bahar olmaz!”¹ darb-ı meselleri tabiatın büyük bir hakikatini ihtiva ediyor. Hayattaki mütemadi tebeddül ve tahavvül için, tenasül meyli, tabiatın bu ezeli kanununu, erkeği birçok kadınlara karşı mütehasis eder. Erkek bu hissine mağluptur.” (Ömer Seyfettin 2017a: 189)

Behzat'la konuşurken İslami kurallara soğuk duran Sürpik, yüz seksen derecelik bir dönüşle İslami kuralların tabiata ve insan fitratına daha uygun olduğunu savunmaya başlar. Erkeklerin fitratlarında çok eşliliğe meyilli bulunduğunu, birden fazla kadınla evlenmenin bu fitratın gereği olduğunu belirtir. Buna karşılık Katoliklikteki boşanma yaşağını eleştirir. Bir insanın ömür boyu bir kişiye bağlı kalmak zorunda kalmasının hem erkek hem kadın için bıkırtıcı olduğunu beyan ederek İslam'ın boşanma hürriyetinin önemli olduğunu savunur. Yahudilerin ve Hıristiyanların insan fitratını değiştirip monogamiyi mecbur etmelerini yerer. İslam'ın çok eşliliğin belli şartlarda önünü açmasını doğruya uygunluk ve tabiata dönüş olarak niteler. Bu noktada onun, Ahmet Mithat Efendi'nin birçok romanında öne çıkardığı çok eşlilik ve boşanma kolaylığını aynı gerekçelerle övdüğü görülür. Nitekim yazarın *Mesail-i Muğlaka* (1316/1898) romanında Fransız Monsieur De Burgard da çok eşliliği Sürpik gibi över (Arslan 2020: 79-80).

Ömer Seyfettin 1918'de *Yeni Mecmua*'da yayınlanan “Fon Sadriştayn'ın Karısı” adlı hikâyesinde de çok eşliliğe değinir. Hikâyenin anlatıcısı “Aşk Dalgası” adlı hikâyesinde olduğu gibi, gemi güvertesinde oturmaktadır. Oturduğu yerde yanına Alman zannettiği iri yapılı biri denk gelir. Anlatıcıya selam veren bu kişi aslen Alman değildir. Asıl adlı Sadrettin'dir ve okulda Fon Sadriştayn olarak tanınmaktadır. Okuldayken gayet cılız olan Sadrettin görüşme anında gayet iri bir kişi olmuştur. Fon Sadriştayn bunun sebebini merak eden anlatıcıya kısaca kendi hayat hikâyesini anlatmaya başlar. Hikâyenin iç anlatıcısı artık odur. Mektepten çıktıktan sonra Anadolu Şimendifer Kumpanyası'na girer. İşe girmesine karşın gün geçtikçe zayıflamaktadır. Zayıflamadan kurtulabilmesi için halası, Sadrettin'e evlenmesi gerektiğini söyler. Araştırmalar neticesinde, Tanzimat'tan sonra kaleme alınan

¹Erkeklerin çok eşliliğe meyilli olduklarını ifade etmek için kullanılan “Bir çiçekle yaz olur mu?” ifadesi aynı anlamsal içerikle birkaç romanda geçer. Bu romanlardan biri Mehmet Vecihi Efendi'nin *Mihridil* romanıdır. Romanda üzerine kuma getirilen gelinine kaynanası “Bir çiçekle yaz olur mu?” (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1311/1893), 40) der. Aynı ifade Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mutallaka* romanında da geçer. Burada da yine kaynana gelinine aynı ifade ile seslenir. “Bir çiçekle yaz edecek değil ya!” (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314/1897), 16).

eserlerini ideal kadını gibi, şık, gayet güzel, Fransızca konuşabilen ve piyano çalabilen bir kız bulunur ve onunla evlenir. Ancak karısı ev hayatına intibak etmemektedir. Yemek zamanı yemeğe inmez, kendi başına oturur, sokağa gezmeye çıkar. Çok dağınıktır ve evine karşı ilgisizdir.

Fon Sadriştayn'ın karısı, onun halası ile aynı evde kalmak istemediğini, başka bir eve geçmek istediğini kocasına bildirince Fon Sadriştayn babadan kalma evini satar. Halasının evinden ayrılıp kiralık bir eve geçerler. Ancak karısının israfları dayanılmayacak seviyededir. Eşi sürekli makyaj yapıp gezmelere çıkar. Kişisel bakımına gösterdiği özeni evine göstermez. Evi pislik içindedir. Bu sebeple Sadriştayn gittikçe zayıflar. Doktorlar Sadriştayn'a tebdilihava yapmasını önerirler. Üç ay izin alıp kalan parasıyla Almanya'da oturan bir arkadaşının yanına gider. Burada kısa sürede sağlığına kavuşur. Bunun yanında Alman iktisatçılığını da öğrenir. İstanbul'a dönüp israf sebebiyle iflas etmektense Almanya'da yaşamaya karar verir. İstanbul'daki eşinden ayrılmadan Almanya'da tekrar evlenmeye karar verir. Burada ilk karısı ile Alman karısı arasında bir kıyaslama yaparak Alman karısının iktisatçılığını öne çıkarır. Nikâhları neredeyse masrafsız gerçekleşir. Yolculuk esnasında da Alman kadın son derece tasarrufludur.

Fon Sadriştayn İstanbul'a döndüğü zaman eski karısından ayrılışını sadece şu ifadelerle anlatır: "Eski şık karım kendisi gibi şık, zarif, bir tek gözlüklü beye âşık olmuş... Onun arzusuyla hemen ayrıldık. Yeni karımı evime getirdim." (Ömer Seyfettin 2017b: 262) Fon Sadriştayn Alman hayranı olmasına rağmen Osmanlı hukukunun erkeklere verdiği çok eşlilik hakkını kullanır. İlk eşinin müsrifliğine karşılık ikinci eşinin aşırı tasarrufu Fon Sadriştayn'ın semirmesine vesile olmuştur. Asıl anlatıcı hikâyenin sonunda Alman disiplinin ruhsuzluğundan tiksindiğini ifade eder. Türk'ün dağınık ruhunu arzular. Ama arzuladığı dağınıklık Fon Sadriştayn'ın ilk eşi gibi yozlaşmış bir kadının dağınıklığı değil, kendi kültürel değerlerini yaşayan Müslüman bir Türk kızının dağınıklığıdır.

Ömer Seyfettin 1919'da kaleme aldığı "Balkon" hikâyesinde çok eşliliğin neden olduğu bir trajediyi işler. Eserin kahramanlarından Muhsin Bey mülayim, kendi hâlinde ve kalp hastası biridir. Emekli olduktan sonra kendini yemeye içmeye vermiştir. Eşi Hamdune Hanım evin asıl yöneticisi rolündedir. Çift, Suat adlı bir oğula ve onlarla birlikte yaşayan Resan adında bir kızı sahiptir. Suat'la Resan sevişmektedir. Resan, Suat'a bir an evvel evlenmeleri gerektiğini, çünkü hamile olduğunu bildirir. Suat evliliği hemen gerçekleştirmeleri önünde hiçbir engel olmadığını, meseleyi hemen ailesine açacağını söyler. Konuyu annesine açtığı zaman ondan kabul görür. Hatta babasının reyine dahi gerek olmadığı anne tarafından dillendirilir.

Resan sürekli içinde bir huzursuzluğun olduğunu ifade eder. Bu yaşanacak trajedinin işareti gibidir. Hamdune Hanım meseleyi kocasına açınca Muhsin Bey hiç beklenmeyen bir şekilde evliliğe karşı çıkar. Nedenini ısrarla öğrenmek isteyen eşine Muhsin Bey, yirmi sene önce İzmir'e mal müdürü olarak tayin olunduğunu, oraya eşinin gelmediğini, çünkü annesinin yatalak hasta olduğunu söyler. Muhsin Bey, "İşte o bir sene içinde, ben sana kızdığım orada İzmir'de başka bir kadınla evlenmişim. (...) Bu sırrı tam yirmi sene sakladım. (...) Bu kadın doğururken öldü. Resan, işte onun kızıdır. Suat'ın kardeşidir. Anladın mı? Onlar evlenemezler." (Ömer Seyfettin 2014c: 164) diyerek trajik durumu karısına açıklar. Muhsin Bey'in yıllar sonra gelen itirafı üzerine balkonda sevinçli haberi bekleyen sevgililer büyük bir şok yaşarlar. Resan kendini balkondan atınca ardından Suat da atar. Muhsin Bey olaya şahit olunca olduğu yere yığılır. Hamdune Hanım ise çıldırır.

Hikâyede çok eşlilik nedeniyle bir aile yok olur. Muhsin Bey eşinin kendisiyle gelmemesi sonucu ona kızmış ve İzmir’de gizlice evlenmiştir. Eşinin ölümü sonucu eve getirdiği kızının öz kızı olduğunu kimseye söylememiş, kardeşlerin birbiriyle sevişip enest ilişki yaşamalarına neden olmuştur. Bu noktada çok eşlilik eşlerin birbirinden uzaklaşması neticesinde gerçekleşmiştir. Muhsin Bey’in pasif bir kişilikte olması durumu karısına açmasına engel olmuştur. Bu nedenle facia gerçekleşmiştir. Buna benzer bir olay Ahmet Mithat Efendi’nin *Esaret* adlı eserinde de işlenir. Ancak *Esaret*’te olay hürriyetleri elinde olmayan bireylerin başından geçerken burada babanın basiretsizliği sonucu gerçekleşir.

SONUÇ

Edebî eserler estetik kaygının öne çıktığı eserler olmakla birlikte sosyal meselelere dair görüşler ve olaylar da ortaya koyarlar. Nitekim sosyolojik araştırmalarda edebî eserlerin toplumsal olaylar için ciddi belge niteliği taşıdığı görülmektedir. Yazarların yaşadıkları toplumun hayat anlayışını eserlerinde ele almaları gayet doğaldır.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar incelediğimiz kırk hikâye kitabından sadece on sekiz hikâyede çok eşlilik konusuna değinilmiştir. İncelenen hikâyelerde çok eşliliğe taraftar olanlar ve taraftar olma nedenleri şunlardır: Ahmet Mithat Efendi’nin “Ölüm Allah’ın Emri”nde Behice Kâhya kendi cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için; Halit Ziya’nın “Meş’um Haber” adlı hikâyesinde koca, eşinin yaşlanması sebebiyle cinsel gücünün azaldığını düşünerek; Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun “Lâne-i Münkesir”inde erkek kahraman Neriman hem karısını hem de sevgilisini çok sevdiğini her ikisinden de ayırlamayacağını düşündüğü için; Halide Edib Adivar’ın “Gülnuş Sultan” hikâyesinde Gülnuş Sultan çocuk sahibi olma hayalini gerçekleştirmek arzusuyla; Mehmet Emin Yurdakul’un “Kaynana ile Damat”ında damat cinselliğini tatmin etmek için; Mehmet Akif Ersoy’un “Köse İmam”ında yine damat cinselliğini gidermek için çok eşliliğe taraftar oldukları görülür. Diğer hikâyelerdeki kahramanlar çok eşlilik ve odalık uygulamasını trajik bir durum olarak düşünürler.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar kaleme alına hikâyelerde yasal olan çok eşliliğin ancak on yedi eserde ele alınmış olması biraz düşündürücüdür. Çünkü çok eşlilik barındırdığı gerilim unsuruyla edebî eserlerin aradığı malzemeyi sunar. Nitekim Tanzimat Dönemi romancılarının hayatın bir parçası olan Batılılaşmayı, alafrangalığı, mirasyediliği romanlarında ele aldıkları görülür. Bu durum yazarların toplumda sakınca oluşturan meseleleri romanlarında işleyerek gündemde tuttuklarının ve doğru olanı göstermeye çalıştıklarının delilidir. Türk hikâyesi sistematik bir tema taramasına muhtaçtır. Hikâyelerin dönemlere göre tematik haritasının çıkarılması yazarların hangi temaya niçin eğildiklerini anlamak açısından mühimdir. Böyle bir çalışma araştırmacılarını beklemektedir.

Odalık ve çok eşlilik gibi geleneksel bir unsurun uygulamada görülen yanlışlıklarının hikâyelerde işlenmiş olması mühimdir. Böylece doğru olan ortaya konacak, yanlışlar düzeltilecektir. Burada on sekiz hikâyede konunun geçmesinin yazarların geleneksele bakışında birtakım sıkıntıları olduğunu gösterir. Yüzlerce hikâyenin yazıldığı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadarki dönemde konu daha farklı boyutlarıyla derinleştirilebilseydi hem tarih açısından hem de yanlış uygulamaların düzeltilmesi açısından daha faydalı olacaktı. Çok eşlilik ve odalık konusuna karşılık Osmanlı toplumunda sınırlı sayıda olan aldatma olaylarının hemen hemen her hikâyecide görülmesi yazarların Batı’yı teknik olarak değil, içerik olarak da taklit ettiğinin göstergesidir.

Eserlerde çok eşlilik ve odalık meselesi özellikle kadınlar için trajik sonuçları olan vahim vakalar olarak ele alınmıştır. Bu hikâyelerde çok eşliliği savunan tek kahraman Ömer Seyfettin'in "Pamuk İpliği" hikâyesindeki yabancı Sürpik adlı kadındır. Bunun dışındaki eserlerde konuya hep olumsuz açıdan yaklaşmıştır. Çok eşlilik ve odalık konusunun Osmanlı toplumu gibi kapalı bir toplumda meşru dairede kalarak (yani harem içinde) mahremiyet ifşa edilmeden yapılan yanlışlıkların ve güzelliklerin anlatılması için sunduğu imkânlar yazarlar tarafından es geçilmemişse bile çok iyi kullanılamamıştır. Bu durumun iyi değerlendirilmesi yerli ve milli bir roman/hikâye oluşturulabilmesi açısından kaçırılmış/ıskalanmış bir fırsattır.

KAYNAKÇA

Adivar, Halide Edib (1991). *Kubbede Kalan Hoş Sada*. İstanbul: Atlas Kitabevi.

Adivar, Halide Edib (2000). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi (2001). *Letaif-i Rivayat*. haz. Dr. Fazıl Gökçek-Dr. Sabahattin Çağın. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Akgündüz, Ahmet (1995). *İslâm Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*. İstanbul: Osav Yayınları.

Alçıçek, Esin (2010). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Hikâyeciliği*. Yüksek Lisans. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslan, Hanifi (2008). *Halit Ziya Hikâyelerinin Tematik İncelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslan, Çetin (2020). *Mahremiyetin Tahribi-Türk Romanında Çok Evlilik ve Metres (1870-1923)*. Ankara: Hece Yayınları.

Aydoğan, Bedri (1996). "Mehmet Akif'in Manzum Hikayeleri". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/4, 7-54.

Aytaş, Gıyasettin (2002). *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Cebeci, Dilâver (2009). *Tanzimat ve Türk Ailesi-Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbul'unda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Ceylan, Metin (2008). "Mehmet Akif'in Şiirlerindeki Sosyal Mesajlar", *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu Poster Bildiriler*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 903-912.

Çelik, Naci (1971). *Romanda Hesaplaşma*. Ankara: Bilgi Basımevi.

Devellioğlu, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. haz. Aydın Sami Güneyçal. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Enginün, İnci (2007). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ersay, Mehmet Akif (2009). *Safahat*. haz. Hüseyin Su, Abdurrahim Karadeniz. Ankara: Hece Yayınları.

Fatma Aliye (1326/1910). *Muhâdarât*. Dersaadet: Kasbar Matbaası.

Fırat, Hatice (2016). "Safahat'ta İcki-Kumar Çıkmazındaki Erkeklerin Kadına Bakışı ve Akif'in Çözüm Önerisi: Eğitim". *SUTAD*, S.40, 221-231.

Gökalp, Ziya (1968). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Varlık Yayınevi.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1314/1898). *Mutallaka*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1316/1900). *Tesadüf*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.

- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1950). “Kocasını Boşıyan Hürmüz”, *Hakka Sığındık-İşitilmedik Bir Vak’a*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1966). “Kocası İçin Deli Divane”, *Kadınlar Vaizi*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- Hüküm, Muhammed (2019). *Yerliliğin Sınırlarında-Şevket Bulut Hikâyelerinde Yerlilik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnce, Hilal Gaye (2015). *Halide Edib Adıvar’ın Hikâyelerinde Kadınlar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2015). *Hikâyeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, Refik Halit (2009). *Memleket Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kaya, Mahmut (2008). *Dünden Bugüne Çokeşlilik*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Kur’an-ı Kerim. (2011), haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş-Dr. Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet. (2016), *Haristan*, haz. Mustafa Yücel, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Okay, Orhan (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayınları.
- Ömer Seyfettin (1327/1911). “Yeni Lisân”. *Genç Kalemler Dergisi*. c. II, S.1.
- Ömer Seyfettin (2017a). *Hikâyeler 1*. haz. Hülya Argunşah. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2017b). *Hikâyeler 2*. haz. Hülya Argunşah. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2014c). *Hikâyeler 4*. haz. Hülya Argunşah. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, Said (2002). “Osmanlı’da Çokeşlilik”. *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Parlatır, İsmail (1992). *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*. Ankara: TTK Yayınları.
- Safveti Ziya (1318). *Bir Safha-i Kalp*. İstanbul: Matbaa-i Tahir Bey.
- Sami Paşazade Sezai (2003). *Bütün Eserleri 1*. haz. Zeynep Kerman. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekşan, Mesut (1993). *Safveti Ziya’nın Hayatı ve Eserleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokmakçioğlu, Erdoğan (1991). *Osmanlı Kadın Akımları*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- Uşaklıgil, Halid Ziya (2005). *Bir Yazın Tarihi*. haz. Kübra Andi. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, Halid Ziya (2006). *Solgun Demet*. haz. Dilek Soğanoğlu. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, Halid Ziya (2010). *Kırık Hayatlar*. haz. Seval Karadeniz. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Vecihi [Mehmet Vecihi Efendi] (1311/1895). *Mihridil*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Vilar, Esther (1999). *Çokeşlilik*. çev. Sevgi Tamgüç. İstanbul: Özne Yayınları.
- Yetiş, Kâzım (2002). “Türk Romanında Aile”, *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı (Mayıs-Haziran-Temmuz)*. Ankara: Hece Basın Yayın.
- Yurdakul Mehmet Emin (1979). *Türk Sazı*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Yuva, Gül Mete (2017). *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.